

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav východoevropských studií

Bakalářská práce

Dana Slobodová

Ženské postavy v dílech I. A. Gončarova

Woman characters in I. A. Goncharov's works

Praha 2013

Vedoucí práce: PhDr. Hanuš Nykl, Ph.D.

Poděkování patří vedoucímu mé práce PhDr. Hanuši Nyklovi, Ph.D. za zpětnou vazbu, poskytnutí cenných rad a trpělivé zodpovídání všech mých dotazů, Mgr. Radce Sadílkové děkuji za pomoc v jazykových otázkách a v neposlední řadě děkuji také své rodině za podporu, kterou mi po celou dobu projevovali.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 25. července 2013

.....
Dana Slobodová

Abstrakt:

Práce se zaměřuje na hlavní ženské postavy v románech I. A. Gončarova *Všední příběh*, *Oblomov* a *Strž*. Cílem je analyzovat vzájemné vztahy mezi hrdinkami a dalšími postavami a prozkoumat, jak tyto vazby následně formují jejich charaktery. Ukazuje se, že těmto procesům je věnována přinejmenším stejná pozornost jako v případě mužských hrdinů (kteří jsou formálně hlavními postavami románů) a že jsou neméně zajímavé. Rovněž si lze povšimnout zdánlivě opakujících se schémat, která jsou však v jednotlivých případech různě pozměňována. Autor pokaždé přichází s trochu jiným, novým pojetím, a proto můžeme tvrdit, že přes zdánlivé vnější podobnosti je každá z Gončarovových ženských hrdinek jedinečná, stejně tak jako je jedinečné i prostředí, které ji utváří.

Klíčová slova:

literární postavy, ženské postavy, klasická ruská literatura, Ivan Gončarov, Všední příběh, Oblomov, Strž

Abstract:

This paper focuses on the main woman characters in the novels of I. A. Goncharov *A Common story*, *Oblomov* and *The Precipice*. The aim is to analyze relationships between their heroines and other characters and to examine how these relationships subsequently form them. It shows that the attention payed to these processes is at least the same as the attention payed to the male characters (who are formally the main protagonists of the novels) and that they are in no way less interesting. We can also notice apparently repeated schemes, however, in each case they are modified in some way. The author always comes with a slightly different, new approach and thus we can say that although they may look similar from the outside, each Gontcharov's heroine is as unique as the setting which forms her.

Keywords:

literary characters, woman characters, classical Russian literature, Ivan Goncharov, *A Common story*, *Oblomov*, *The Precipice*

OBSAH

1	Úvod	7
1.1	Ivan Alexandrovič Gončarov a jeho dílo	7
1.2	Cíle této práce.....	10
1.3	Komentář k použité literatuře	11
2	Všední příběh	16
2.1	Naděnka Ljubecká	17
2.2	Julie Tafajejovová	20
2.3	„Ubohá Líza“	23
2.4	Lizaveta Alexandrovna.....	25
3	Oblomov	29
3.1	Olga Iljinská	30
3.2	Agafja Pšenicyonová.....	36
3.3	Reálné a literární předobrazy Olgy a Agafji.....	38
4	Strž	42
4.1	Sofja Bělovodovová	43
4.2	Marfinka	45
4.3	Tat'ána Markovna Berežkovová	48
4.4	Věra	52
5	Závěr	58
6	Bibliografie	64
	Prameny	64
	Sekundární literatura.....	64
	Elektronické zdroje.....	65

1 Úvod

1.1 Ivan Alexandrovič Gončarov a jeho dílo

Ivan Alexandrovič Gončarov (1812–1891), spisovatel a jeden z hlavních představitelů ruského realismu, se narodil v rodině simbirského kupce. Otec zemřel, když byl Gončarov ještě malý chlapec, jeho roli však poměrně úspěšně převzal Gončarovův kmotr N. N. Tregubov. Ten byl kmotrem i ostatních Gončarovových sourozenců a mezi ním a členy rodiny panovaly vřelé vztahy. Své vzpomínky na dětství a vztah s matkou i se svým kmotrem Gončarov později zúročil ve vlastní literární tvorbě. Vzdělání se Gončarovovi dostalo nejprve v soukromém penzionátu a posléze na obchodním učilišti, které však nedokončil. V letech 1831 až 1834 studoval na Moskevské univerzitě. Po dokončení studií se na krátkou dobu vrátil do rodného Simbirsku, kde získal místo gubernátorova tajemníka, které ovšem nezastával dlouho, neboť se již na jaře roku 1835 přesunul do Petrohradu. Zde působil ve státních službách, zpočátku na Ministerstvu financí. Zároveň se spřátelil s rodinou Majkovových, díky nimž získal užitečné kontakty. Mezi lety 1852 a 1855 podnikl námořní cestu kolem světa na fregatě Pallada, během níž pořídil obsáhlé zápisky o událostech, které výpravu postihly. Po zdárném návratu do Petrohradu se roku 1856 stal cenzorem. Do výslužby však odešel poměrně mladý, již koncem 60. let. Dožil se dosti vysokého věku, zemřel v roce 1891. Gončarov se nikdy neoženil a neměl žádné děti. Dalo by se říci, že byl svým způsobem solitér, od ostatních autorů své doby se odlišoval především tím, že si úspěšně vybudoval kariéru ve státní službě, což však bylo v očích mnoha jeho současníků spíše na škodu.¹

Dílo I. A. Gončarova není ve srovnání s jinými velkými jmény ruského realismu tolik rozsáhlé, ale kvalitativně za nimi nijak nezaostává. Jeho vůbec prvním zveřejněným počinem byl překlad části románu *Atar-Gull* francouzského spisovatele Eugène Sue, který vyšel roku 1832. Vlastní tvorba však přišla ještě o něco později. V roce 1838 byla do časopisu *Подснежник*, který vznikl v kroužku rodiny Majkovových, zařazena jeho povídka *Лихая болесть*. Na počátku 40. let pracoval Gončarov na románu nazvaném *Старуки*, ten však

¹ Biografické údaje čerpany z: Лошиц, Ю. М. Гончаров. Москва 2004; Утевский, Л. С. Жизнь Гончарова. Воспоминания. Письма. Дневники. Москва 2000; Blot, J. Ivan Gontcharov ou le réalisme impossible. Lausanne 1986, s. 19–84.

zůstal nedokončen. Roku 1847 v časopise *Современник* (*Současník*) vyšel první román *Обыкновенная история*.² Hned v následujícím roce byla v tomtéž časopise publikována črta *Иван Савич Поджабри*³, která ovšem byla napsána již o několik let dříve. *Současník* rovněž otiskl fejeton *Письма столичного друга к провинциальному жениху*, která však nejsou podepsána autorovým skutečným jménem. V roce 1849 byla zveřejněna část jeho dalšího románu s názvem *Сон Обломова*.⁴

Jak již bylo řečeno, první polovina 50. let se u Gončarova odehrávala ve znamení plavby kolem světa. Jejím plodem byly zápisky a črty mapující navštívená místa. Ty nejprve vycházely jednotlivě a posléze byla většina z nich vydána roku 1858 souborně v cestopisné knize *Фрегат «Паллада»*.⁵ Následně se v časopise *Подснежник* objevily i *Два случая из морской жизни*, které do souboru zařazeny nebyly. Roku 1859 v časopise *Отечественные записки* (*Vlastenecké zápisky*) vyšel román *Обломов*⁶, avšak již v průběhu následujících dvou let Gončarov uveřejnil části třetího románu, tehdy zamýšleného pod názvem *Эпизоды из жизни Райского*. Kompletní román pojmenovaný nakonec *Обрыв*⁷ však spatřil světlo světa teprve v roce 1869, a to v časopise *Вестник Европы* (*Evropský věstník*).

Kvůli nepříznivým ohlasům na své poslední dílo Gončarov už nikdy nenapsal další román, ale věnoval se psaní spíše kratších próz a kritice. Tak roku 1872 publikoval stať *Миллион терзаний*, která pojednává o Gribojedovově komedii *Ноже z rozumu*. V průběhu 70. let dále vyšla např. črta *Из воспоминаний и рассказов о морском плавании* (později známá rovněž pod názvem *Через двадцать лет*), která navazuje na události z *Фрегаты Паллады*. Roku 1879 Gončarov publikoval kritické poznámky k vlastním dílům nazvané *Лучше поздно, чем никогда*.

² Česky vyšlo nejprve jako *Stará historie* (Plzeň 1872, přel. J. P.), později jako *Obyčejná historie* (Praha 1900, přel. Bronislava Herbenová) a rovněž jako *Všední příběh* (Praha 1950, přel. Václav Horák).

³ Česky vyšlo poprvé jako *Ivan Savič Podžabrin* (Rodinná kronika 1865, přel. Emanuel Vávra).

⁴ Česky vyšlo v rámci románu *Oblomov* jako *Oblomovův sen* (Praha 1861, přel. Emanuel Vávra).

⁵ Česky vycházely jednotlivé části rovněž nejprve časopisecky a teprve později souborně jako *Fregata Pallada* (Praha 1927, přel. Stanislav Minařík).

⁶ Česky vyšlo poprvé jako *Oblomov* (Praha 1861, přel. Emanuel Vávra).

⁷ Česky vyšlo nejprve časopisecky jako *Propast* (Svornost 1878–1879, krácený překlad, nedokončeno, přel. F. M.), později jako *Strž* (Praha 1906–1907, přel. Vilém Mrštík).

Navzdory tomu, že v 80. letech nevytvořil žádné rozsáhlé dílo, bylo pro Gončarova toto období poměrně plodné. Publikoval například črtu *Литературный вечер*⁸, *Заметки о личности Белинского*, nebo svou „literární zprůvěd“ *Необыкновенная история*. Rovněž byly vydány jeho sebrané spisy. Koncem 80. let vyšly vzpomínkové črty *В университете*, *На родине* a také *Слуги старого века*.⁹ V roce 1889 otiskl *Европейский вестник* stať nazvanou *Нарушение воли*, v níž se Gončarov ohrazuje proti tomu, aby byla publikována osobní korespondence známých umělců. Na počátku 90. let ještě vyšly črty *По Восточной Сибири, В Якутске и Иркутске* a těsně před svou smrtí Gončarov dokončil povídku *Превратность судьбы*¹⁰, humoristickou povídku *Уха* a črtu *Май месяц в Петербурге*¹¹.

Kromě výše uvedených děl je Gončarov rovněž autorem povídky *Счастливая ошибка*, mravoličné črty *Пепиньерка* nebo etudy *Хорошо или дурно жить на свете?*. Napsal také několik básní a tři autobiografie (v letech 1858, 1867 a 1873–1874). Kromě toho je zjevné, že Gončarov reagoval na všeobecné kulturní dění, důkazem budiž např. stať *Отзыв о драме «Гроза» г. Островского*, *Заметка по поводу юбилея Карамзина*, *Опять «Гамлет» на русской сцене*, *«Христос в пустыне»*. *Картина г. Крамского* nebo recenze *Светский человек, или Руководство к познанию правил общежития, составленное Д. И. Соколовым*. Dále jsou známé jeho reflexe vlastní tvorby, např. *Материалы, заготавливаемые для критической статьи об Островском* nebo kritická stať *Намерения, задачи и идеи романа «Обрыв»*. Existuje rovněž několik děl, která bývají Gončarovovi některými badateli přisuzována, avšak o jejich autorství se vedou spory. Mezi ně patří *Красный человек*, *Нимфодора Ивановна*, *О пользе истории*, *Одно из неудобств уличной жизни* a některá další.¹²

⁸ Česky vyšlo jako *Literární večer* (Země 1922, překladatel neuveden).

⁹ Česky vyšlo jako *Sluhové starého věku* (Praha 1922, přel. Vincenc Červinka, Josef Pelíšek). Jednotlivé části *Sluhů starého věku* vycházely již dříve časopisecky, toto je první souborné vydání. Obsahuje rovněž překlady črt *Na universitě*, *V rodišti*, *Zvrácený dub*, *Květen v Petrohradě* a *Ivan Savič Podžabrin*.

¹⁰ Česky vyšlo nejprve jako *Obrat osudu* (Národní listy 1893, přel. Amalie Šlechtová), později jako *Zvrácený osud* (Besedy lidu 1917-18, přel. Vincenc Červinka)

¹¹ Česky vyšlo jako *Květen v Petrohradě* v rámci *Sluhové starého věku* (Praha 1922, přel. Vincenc Červinka, Josef Pelíšek)

¹² Údaje o bibliografii čerpaný z: Алексеев, А. Д. Библиография И. А. Гончарова. Гончаров в печати. Печать о Гончарове. (1832–1964). Ленинград 1968; Гончаров, И. А. Полное собрание сочинений и писем в двадцати томах. Том 1. Обыкновенная история; Стихотворения; Повести и очерки; Публицистика, 1832–

1.2 Cíle této práce

Postavy jsou v epickém žánru vedle syžetu stěžejním prvkem. L. V. Černec o literárních postavách mimo jiné píše: „... о второстепенном персонаже реалистической повести ... в биографическом, социальном плане может быть сообщено больше, чем о главном герое модернистского романа.“¹³ Bezpochyby lze říci, že toto platí i v případě Gončarova. Právě syžet bývá prostředkem, skrze nějž poznáváme charaktery postav, které jsou následně podrobovány zkoumání z hlediska etického, avšak zároveň mají vyvolávat i určitý estetický dojem. Podrobné vykreslení charakterů je zcela zásadní zvláště pro realistický román. Samy postavy jsou pak zpravidla uspořádány do systému, v němž existuje určitá hierarchie hlavních a vedlejších postav, přičemž některá z nich může být případně i vypravěčem. To se ovšem netýká žádného z Gončarovových románů.¹⁴

Tato práce se zaměří pouze na ženské postavy vystupující v románech *Všední příběh*, *Oblomov* a *Strž*, které vzhledem k rozsahu poskytují dostatek prostoru pro podrobné vylíčení charakterů jednotlivých postav. To platí v první řadě pro hlavní hrdiny těchto románů, ale i ostatní postavy, včetně těch ženských. Lze říci, že podstatnou složkou každého příběhu jsou vztahy hlavního hrdiny s jeho okolím, neboť právě z něj obvykle přichází nějaký zásadní impuls. Je patrné, že v Gončarovových románech tímto způsobem působí především ženy, jimiž je hlavní hrdina obklopen. Jestliže tedy ženské postavy plní takovou funkci, je jejich důležitost v daném díle nezpochybnitelná, a proto si zaslouží naši pozornost.

V době, již Gončarov popisuje, byly na člověka a tedy i na ženu kladeny vysoké morální nároky, společenská pravidla navíc do značné míry určovala (a omezovala) cíle, kterých mohla žena dosáhnout, a v podstatě dosti jasně vymezila oblasti, v nichž jí bylo dovoleno se realizovat. S tímto se budou muset vypořádat i hrdinky Gončarovových románů, z nichž některé se bez odporu podvolí všeobecným pravidlům, zatímco jiné se pokusí jít svou vlastní cestou, která ovšem zahrnuje riziko neúspěchu a zklamání. Nezanedbatelný je při tom

1848. Санкт-Петербург 1997, s. 609–827; Литературное наследство. Том 102. И. А. Гончаров. Новые материалы и исследования. Москва 2000, s. 672–710; Лощиц, Гончаров, cit. dílo. Údaje o českých překladech (poznámky č. 2–11) čerpány z: Slavica v české řeči II. České překlady ze slovanských jazyků 1861 – 1890. Praha 2002, s. 263–264; Slavica v české řeči III. Část 2. Překlady z východoslovanských jazyků v letech 1891–1918. Praha 2012, s. 207; Алексеев, Библиография И. А. Гончарова, cit. dílo.

¹³ Чернец, Л. В. Введение в литературоведение. Москва 2004, s. 198.

¹⁴ Čerpáno z: Tamtéž, s. 197–216.

vliv rodiny a nejbližšího okolí, jež se zásadním způsobem podílely na formování charakterů hrdinek, a zde se pravděpodobně projeví velké rozdíly mezi tím, zda se jednalo o prostředí fungující striktně podle oněch společenských pravidel, nebo o prostředí méně svazující a nepotlačující individuální vývoj. Tyto rozdíly se pak bezpochyby odrazí v celkovém přístupu a chování jednotlivých ženských postav za různých okolností. Zvláště zajímavé bude pozorovat, jak si hrdinky poradí ve stejných či podobných situacích a zda autor připraví pro všechny totožný osud, nebo si každá z nich projde vlastní, unikátní zkušeností. Důležité při tom je, že veškeré hrdinčiny skutky po celou dobu podléhají hodnocení ze strany jejich nejbližších a jsou posuzovány právě v kontextu pravidel, jež tito lidé uznávají, což velkou měrou určuje její budoucnost. Vedle toho, jaký význam mají ženské postavy ve vztahu k hlavním hrdinům, nás tedy bude zajímat především to, jak je každá z nich ovlivňována prostředím, z něž pochází.

V každém ze tří románů se vyskytuje více ženských postav, avšak takových, které bychom mohli označit jako hlavní, není mnoho. Objevují se však i některé vedlejší postavy, které mohou představovat neméně zajímavý objekt zkoumání. Proto se v naší práci neomezíme výhradně na hlavní ženské postavy, ale budeme se příležitostně věnovat i několika vedlejším, o nichž se domníváme, že rovněž stojí za pozornost. Všechna jména postav budou používána v takové podobě, v jaké se vyskytují v českých překladech – *Všední příběh* v překladu Rudy Havránkové a Ludka Kubišty¹⁵, *Oblomov* v překladu Prokopa Voskovce¹⁶, *Strž* v překladu Erviny Moisejenkové¹⁷. Jména skutečných osob budou ponechána v původní formě (tzn. v případě ženských příjmení bez koncovky -ová).

1.3 Komentář k použité literatuře

Všechny tři Gončarovovy romány se pochopitelně dočkaly mnohonásobných samostatných vydání (i v českých překladech) a rovněž vyšly společně s dalšími díly v rámci autorových sebraných spisů. Výše bylo uvedeno, že vůbec první sebrané spisy vyšly ještě za Gončarovova života. Po jeho smrti se až do počátku 20. století objevilo nejen několik jejich

¹⁵ Gončarov, I. A. *Všední příběh*. Přel. Ruda Havránková, verše Luděk Kubišta. Praha 1959.

¹⁶ Gončarov, I. A. *Oblomov*. Přel. Prokop Voskovec. Praha 1956.

¹⁷ Gončarov, I. A. *Strž*. Přel. Ervina Moisejenková. Praha 1973.

reedic, ale také nová vydání, která obsahovala i práce, jež Gončarov nestihl za života publikovat. Přesto se nejvydávanejšími staly ony vůbec první, celkem devítisvazkové sebrané spisy – roku 1916 byly vydány již popáté. Tato tendence byla přirozeně narušena obdobím obou světových válek, nicméně od 50. let by se s trochou nadsázky dalo říci, že s každým novým desetiletím se objevilo i další vydání Gončarovových sebraných spisů.¹⁸ Pro účely této práce bylo zvoleno vydání nejnovější – *Полное собрание сочинений и писем в двадцати томах*.¹⁹ Navzdory tomu, že doposud vyšla necelá polovina ze zamýšlených dvaceti svazků, byly v nich zahrnuty všechny tři romány (včetně jejich nezveřejněných verzí). Především jsou ale tyto sebrané spisy doplněny vsutku rozsáhlým komentářem a poznámkami, díky nimž lze získat podrobné informace i o méně známých dílech, která jsou do těchto spisů rovněž zařazena.

Pro sestavení přehledu Gončarovových děl byla použita zejména bibliografie A. D. Alexejeva²⁰, která mapuje období do roku 1964, a na ni navazující bibliografie zveřejněná v rámci svazku ze série *Литературное наследство*²¹ věnovaného Gončarovovi, která končí rokem 1987. Údaje o českých překladech byly čerpány z publikací *Slavica v české řeči*²² a částečně také z bibliografie A. D. Alexejeva. Jako zdroj informací o autorově životě posloužila biografie M. J. Loščice²³ a také publikace L. S. Utěvského²⁴. Ta se liší především tím, že se nejedná o souvislý text, nýbrž o jednotlivé úryvky z oficiálních záznamů, dopisů, deníku apod., které jsou tematicky seřazené tak, aby se vztahovaly k určitým obdobím Gončarovova života.

O práce věnované samotné tvorbě I. A. Gončarova v žádném případě není nouze. O tom, že se na tohoto autora zdaleka nezapomnělo, svědčí i poměrně velké množství publikací, které vyšly během posledních dvaceti let, nebyl tedy problém čerpat především

¹⁸ Údaje z: Алексеев, Библиография И. А. Гончарова, cit. dílo; Литературное наследство, Том 102, cit. dílo, s. 672–710.

¹⁹ Гончаров, И. А. Полное собрание сочинений и писем в двадцати томах. Санкт-Петербург 1997- .

²⁰ Алексеев, Библиография И. А. Гончарова, cit. dílo.

²¹ Литературное наследство, Том 102, cit. dílo, s. 672–710.

²² Slavica v české řeči II, cit. dílo, s. 263–264; Slavica v české řeči III, cit. dílo, s. 207.

²³ Лощиц, Гончаров, cit. dílo.

²⁴ Утевский, Жизнь Гончарова, cit. dílo.

z aktuálních zdrojů. Záhy však bylo zjištěno, že ačkoliv literatury jako takové není nedostatek, okruh badatelů, kteří by se věnovali výhradně tvorbě Gončarova, je poměrně úzký. Jedná se zpravidla o badatele, kteří se zabývají Gončarovovými díly dlouhodobě a jsou v tomto oboru skutečnými znalci. Mezi autory všech publikací, z nichž jsme čerpali, je několik jmen, jejichž práce byly obzvláště přínosné. Na prvním místě je bezpochyby třeba uvést specialistu na ruskou literaturu 19. století V. A. Nědzveckého z Moskevské státní univerzity M. V. Lomonosova. Jeho práce byly stěžejním zdrojem především při psaní kapitoly týkající se románu *Oblomov*.²⁵ Další je J. A. Krasnoščokova, badatelka ruského původu působící v USA na univerzitě ve státě Georgia. Zmíníme především její rozsáhlou monografii *И. А. Гончаров. Мир творчества*, která se zaměřuje na všechny tři Gončarovovy romány a neopomíjí ani *Fregatu Palladu*.²⁶ Jedná se navíc o jeden z nejaktuálnějších zdrojů, neboť poslední vydání této monografie vyšlo v roce 2012. Rovněž bylo využito několik publikací V. I. Melnika ze Státní akademie slovanských kultur v Moskvě.²⁷ Jeho pohled na Gončarovova díla je poněkud odlišný od ostatních badatelů, neboť je zkoumá především v kontextu křesťanství.

Postupem času se však objevil menší problém týkající se sekundární literatury. Především výše uvedení badatelé, kteří jsou autory více publikací vztahujících se ke tvorbě Gončarova, se ve svých pracích opakovaně zaměřují na určité aspekty, a ačkoliv ve svém bádání postupují ke stále detailnějším rozběrům, základ zůstává tentýž a hlavní sdělení se nijak výrazně nemění. Ve chvíli, kdy je člověk obeznámen se stěžejními pracemi daného autora, se tedy bohužel stává, že v jeho dalších dílech už nenachází příliš nového. Rovněž se opakuje situace, kdy se jednotliví autoři citují navzájem, případně odkazují na stejné zdroje, což pouze podporuje dojem, že se jedná o do značné míry uzavřenou skupinu.

Dalšími užitečnými zdroji se ukázaly být rovněž různé sborníky, především sborník z konference věnované výročí 195 let od narození Gončarova²⁸, nebo sborník příspěvků

²⁵ Недзвецкий, В. А. История русского романа XIX века. Неклассические формы. Москва 2011; Тýž. Роман И. А. Гончарова «Обломов». Путеводитель по тексту. Москва 2010.

²⁶ Краснощекова, Е. А. И. А. Гончаров. Мир творчества. Санкт-Петербург 2012.

²⁷ Мельник, В. И. Гончаров и Православие. Духовный мир писателя. Москва 2008; Тýž. Реализм И. А. Гончарова. Владивосток 1985.

²⁸ И. А. Гончаров. Материалы Международной научной конференции, посвященной 195-летию со дня рождения И. А. Гончарова. Ульяновск 2008.

týkajících se románu *Oblomov*²⁹. Na poměrně malém prostoru v nich je shromážděno velké množství příspěvků od různých badatelů, ruských i zahraničních. Ani na Západě nezůstává Gončarov docela nepovšimnut, bohužel však u nás nejsou práce např. amerických badatelů dobře dostupné. Poněkud lepší je situace v případě západní Evropy, kde můžeme zmínit alespoň francouzského badatele J. Blota. Jeho monografie *Ivan Gontcharov ou le réalisme impossible* se vyznačuje především tím, že je v ní značný prostor věnován také biografii Gončarova.³⁰

Co se týče českého prostředí, není situace pro Gončarova úplně příznivá. Například v rámci *Ruské klasické literatury* mu sice J. Honzík vyčleňuje samostatnou kapitolu³¹, podobně jako dalším významným realistům, avšak pro českou literární vědu zřejmě není příliš zajímavým objektem. Jsou mu věnovány spíše kratší články, případně některé pasáže v rozsáhlejších dílech, ale chybí nějaká větší publikace, která by pojednávala výhradně o jeho tvorbě. Můžeme však zmínit alespoň dvě diplomové práce, které byly v 50. letech napsány na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a které se zabývají postavami v Gončarovových dílech. První z nich je práce V. Karáskové, jež se zaměřuje na postavy v románu *Oblomov*.³² Autorka však zkoumá především to, jakým způsobem Gončarov své postavy popisuje zvnějšku – jejich vzhled, oblečení, mimiku, gesta apod. Zajímavější je práce Š. Černé, která se věnuje přímo ženským postavám.³³ Výčet literatury, o níž se opírá, je rozsáhlejší než v předchozím případě, ale autorka se zároveň nebojí vyjádřit ani vlastní názory a domněnky, které jsou často zajímavé a podnětné.

Co se týče elektronických zdrojů, webová stránka *Фундаментальная электронная библиотека* nám příležitostně usnadnila práci, neboť jsou na ní on-line dostupné Gončarovovy sebrané spisy, samostatná díla a také sekundární literatura.³⁴ Ačkoliv obsah není zatím zcela kompletní, jedná se o vsutku užitečný projekt a možnosti jeho využití jsou široké, neboť není zaměřen pouze na tvorbu jednoho autora. Výhradně Gončarovovi jsou

²⁹ *Обломов: константы и переменные. Сборник научных статей. Санкт-Петербург 2011.*

³⁰ Blot, Ivan Gontcharov, cit. dílo.

³¹ Parolek R., Honzík J. *Ruská klasická literatura*. Praha 1977, s. 295–302.

³² Karásková, V. *Каким образом И. А. Гончаров характеризует лица, выступающие в романе "Обломов"*. Diplomová práce, FF UK. Praha, 1959.

³³ Černá, Š. *Женщины в романах Гончарова*. Diplomová práce, FF UK. Praha, 1959.

³⁴ <http://www.feb-web.ru/feb/gonchar/default.asp> (otevřeno 7/2013)

ovšem věnovány webové stránky, které vznikly v souvislosti s vydáváním jeho nejnovějších sebraných spisů.³⁵ I na nich jsou přístupná některé Gončarovova díla, ale také fotografie, ilustrace apod.

Při psaní této práce nebyly v žádném případě vyčerpány všechny zdroje, materiálů pro další bádání je stále poměrně mnoho. Navzdory tomu, že se Gončarovovi nedostává dlouhodobě tolik pozornosti jako jiným klasickým ruským spisovatelům, si rozhodně nelze stěžovat na nedostatek pramenů, ačkoliv zdaleka ne všechny jsou v našich podmínkách snadno dostupné. Přesto může být značně potěšující zjištění, že v tomto ohledu existují vcelku solidní možnosti a případní zájemci o Gončarovovu tvorbu se budou mít při svém bádání o co opírat.

³⁵ <http://www.goncharov.spb.ru/> (otevřeno 7/2013)

2 Všední příběh

První román I. A. Gončarova nám představuje jako hlavního hrdinu mladého Alexandra Adujeva, který právě opouští rodnou vesnici Grači a hodlá se pokusit uspět v Petrohradě. Tímto přesunem do velkoměstského prostředí započne dlouhodobý proces, během nějž Alexandr získá četné zkušenosti a z naivního mladíka se definitivně stane dospělým mužem. Velký podíl na tom bude mít Petr Ivanovič Adujev, Alexandrův strýc, který se bude pomocí dobře míněných rad snažit o to, aby jeho synovec konečně „prozřel“.

Přestože Alexandr zpočátku odmítá názory svého strýce a jeho cynický pohled na svět, postupem času se, navzdory prvotnímu přesvědčení, stane jeho věrným odrazem. V různých fázích této přeměny můžeme pozorovat, jak se mění hrdinův přístup k lásce. Během svého pobytu v Petrohradě Alexandr postupně naváže vztah s několika různými ženami, které se jedna od druhé liší svou povahou i životním osudem. V souvislosti s tím se bude lišit i podoba jejich vztahu s Alexandrem, která je navíc do značné míry určována tím, v jakém stádiu proměny se hrdina právě nachází.

Příběh můžeme rozdělit na několik hlavních epizod, které od sebe zpravidla dělí delší časový úsek (několik měsíců, případně let). Podle toho lze i jednotlivé postavy rozřadit do několika skupin či okruhů, které jsou do značné míry uzavřené. Pouze zřídka se stane, že by určitá postava překročila rámec své epizody. První, poměrně početná skupina sestává z obyvatel vesnice Grači. Spadá do ní především matka hlavního hrdiny Anna Pavlovna, rodinný přítel Anton Ivanyč, sousedka Marja Karpovna s dcerou Soňou a rovněž služebnictvo Adujevových. S nimi se setkáváme v úvodní a v závěrečné kapitole celého příběhu (s výjimkou sluhy Jevseje, který doprovází Alexandra do Petrohradu).

Druhý okruh postav můžeme vyčlenit v souvislosti s Alexandrovou petrohradskou láskou k Naděnce Ljubecké. Do něj kromě Naděny samotné spadá její matka Marja Michajlovna a hrabě Novinskij, který se stane Alexandrovým soupeřem. Další románek prožije hlavní hrdina s mladou vdovou Julií Tafajeovou. Později se přesvědčíme, že tento vztah nabral podobu, která téměř vylučovala, aby se v jejich blízkosti vyskytovaly nějaké další postavy. Přesto můžeme do třetího okruhu vztahujícího se k Julii přiřadit alespoň jejího nápadníka Surkova. Čtvrtý okruh tvoří společnost, která se setká během rybolovu. Toho se kromě Alexandra účastní jeho přítel Kostjakov a stařík doprovázený dcerou Lizou. Právě Liza

nakonec upoutá Alexandrovu pozornost, nicméně už se nebude jednat o upřímnou lásku, jak tomu bylo v předchozích případech.

Vedle hlavního hrdiny Alexandra a výše zmíněných postav, které jsme rozdělili na několik skupin, jsou zde ještě dvě neméně důležité postavy. Teoreticky by mohly tvořit samostatnou skupinu, jejich výskyt však není vázán na určitou epizodu, objevují se napříč celým příběhem. Jedná se o Petra Ivanoviče, Alexandrova strýce, a jeho mladou manželku Lizavetu Alexandrovnu. U nich, stejně jako u Alexandra, můžeme dobře pozorovat vývoj, kterým procházejí, přičemž se jedná o vývoj znatelný, odehrávající se v rozpětí několika let. Proto bychom ze zmíněných necelých dvou desítek postav mohli označit konkrétně tyto tři postavy jako hlavní.

Vzhledem k tématu této práce se následující kapitola zaměří na ženské postavy, které měly v rámci příběhu největší význam pro život hlavního hrdiny a zásadním způsobem jej ovlivnily. V první řadě to budou tři ženy, ke kterým Alexandra poutaly milostné city – Naděnka, Julie a Liza. Budeme se ale rovněž věnovat Lizavetě Alexandrovně, v jejímž případě nás bude zajímat především to, jak se změní pod vlivem Petra Ivanoviče.

2.1 Naděnka Ljubecká

Hlavní hrdina Alexandr nepřijíždí do Petrohradu bez jakékoliv zkušenosti s láskou. V Gračích v něm něžné city probudila dcera sousedky Soňa, přesto ale nepovažuje toto první okouzlení za osudové. Vnímá jej jako jakýsi předstupeň skutečné, vážné lásky: „Даже любовь Софьи, первая, нежная и розовая любовь, не удерживала его. Что ему эта любовь? Он мечтал о колоссальной страсти, которая не знает никаких преград и свершает громкие подвиги. Он любил Софью пока маленькой любовью, в ожидании большой.“¹ A právě takovou zkušenost, kromě mnoha jiných, očekává od svého pobytu v Petrohradu.

Jeho sen na sebe nenechá dlouho čekat a má podobu mladičké Naděnky Ljubecké. Alexandrovo nadšení z nové lásky se setká u jeho strýce s podobně pohrdavým přístupem, jaký u něj vyvolalo přechovávání památek na první lásku k Soně. Alexandr je tak zamilovaný, že dokonce pomýšlí na svatbu, kterou mu ovšem Petr Ivanovič vymlouvá, neboť dle jeho

¹ Гончаров, И. А. Полное собрание сочинений и писем в двадцати томах. Том 1. Обыкновенная история; Стихотворения; Повести и очерки; Публицистика, 1832–1848. Санкт-Петербург 1997, s. 179.

názoru není dobré brát si ženu, do níž je člověk zamilovaný (o názorech Petra Ivanoviče na lásku a manželství se podrobněji zmíníme v části pojednávající o Lizavetě Alexandrovně).

Láska Alexandra a Naděnky na první pohled splňuje představu mladého člověka o první skutečné, romantické lásce. Ačkoliv jsou vzájemné projevy náklonnosti zdrženlivé, není třeba pochybovat o upřímnosti citů. Přesto můžeme již od samého začátku pozorovat, že se Naděnka v některých chvílích chová vůči Alexandrovi poněkud panovačně. Nejprve popírá, že by ho nedočkavě vyhlížela, vzápětí ale podrobuje Alexandra výslechu ohledně jeho pozdního příchodu a kárá ho. Ostatně i ve vztahu Naděnky k vlastní matce, jak jej popisuje Gončarov, je zjevná Naděnkina převaha: „Так Надинька пользовалась полною свободою, распоряжалась и собою, и маменькою, и своим временем, и занятиями, как хотела. Впрочем, она была добрая и нежная дочь, нельзя сказать – послушная, потому только, что не она, а мать слушалась ее; зато можно сказать, что она имела послушную мать.“²

Pro Alexandra tedy Naděnka představuje něžnou bytost, ale z výše uvedených příkladů můžeme odvodit, že její povaha není zdaleka tak mírná a poddajná, jak by se mohlo na první pohled zdát. Naopak je zřejmé, že se nebojí uplatňovat svou moc nad lidmi, kteří jí nechtějí nebo nemohou odporovat. Z toho důvodu je i ve vztahu mezi ní a Alexandrem přítomná určitá nerovnost. Naděnka svého nápadníka příležitostně trochu trápí a provokuje, aby se utvrdila v tom, že s ním může podle libosti manipulovat.

Jak píše J. A. Krasnoščokova, Alexandr si Naděnku idealizuje (což není ve stavu zamilovanosti nic neobvyklého), jeho naivita ale postupem času přestává být pro dívku přitažlivá. Zatímco Alexandr zůstává v některých ohledech stále spíše dítětem, Naděnka pod vlivem lásky dospívá a stává se ženou. Jak autorka upozorňuje, obdobná proměna se odehraje i s Olgou Iljinskou v románu *Oblomov*, ale poprvé Gončarov tento proces zachytil již ve *Všedním příběhu* právě u postavy Naděnky Ljubecké. Alexandr si je sice vědom toho, že se s jeho vyvolenou něco děje, ale není schopen z toho vyvodit žádné důsledky. Když tedy jeho místo v srdci Naděnky zaujme hrabě Novinskij, nemůže se hlavní hrdina s touto zradou vyrovnat. Jeho reakce však opět odpovídá spíše uraženému dítěti než dospělému muži.³ Nedospělost je Alexandrovou zjevnou slabinou, kromě ní ale T. M. Kondrašova nachází další možný důvod, proč si Novinskij nakonec získal Naděnkinu přízeň. Z jeho strany se jí

² Tamtéž, s. 256.

³ Краснощекова, Е. А. И. А. Гончаров. Мир творчества. Санкт-Петербург 2012, s. 88–95.

dostávalo neustálého povzbuzování a motivace k větší aktivitě, která by dále rozvíjela její osobnost. Ničeho takového se od Alexandra nedočkala.⁴

Neúspěch ostatně předpovídal Alexandrovi i Petr Ivanovič: „А все-таки женщина, и, вероятно, обманет.“⁵ V tomto ohledu se strýc projevil jako větší znalec žen. Vědom si dobře nedospělosti svého synovce, nebylo pro něj těžké předvídat, že v konkurenci zkušenějších nápadníků nebude mít Alexandr u dívky šanci, což se následně potvrdilo: „Э! да не отбил ли он у тебя твою красавицу, эту... как ее? да! он мастер на это: тебе трудно тягаться с ним.“⁶ Příčiny rozchodu jsou tedy více než zřejmé. Zatímco Naděnka se díky lásce rozvinula a vyspěla, u Alexandra k ničemu podobnému nedošlo. Naděnkina převaha nad ním byla zjevná už na samém začátku jejich vztahu a tím, že Alexandr sám se v průběhu nijak zvlášť nezměnil (a především nedospěl), se propast mezi nimi ještě zvětšila.

Navzdory přesvědčení Petra Ivanoviče se můžeme domnívat, že Naděnka s největší pravděpodobností neměla od začátku v úmyslu mladého Adujeva využít. K rozchodu by nejspíše dříve či později došlo, ale příchod hraběte Novinského celý proces urychlil. Ve srovnání s ním vynikla Alexandrova dětinskost, která mohla být v prvních chvílích roztomilá pro nezkušené děvče, ale rozhodně ne pro dospělou ženu.

J. Blot k postavě Naděnky podotýká, že ačkoliv není tak výrazná, sdílí společné rysy s Olgou z *Oblomova* a Věrou ze *Strže*. Tato podoba nemusí být na první pohled zcela patrná, ale tyto pozdější hrdinky jsou v podstatě stejný typ jako Naděnka, jen zasazené do jiné doby.⁷ Poněkud v rozporu s tímto tvrzením je to, co píše ve své práci Š. Černá. Podle jejího názoru je Naděnka sice nezkažená „velkosvětským“ životem a ve svém jednání se řídí především instinktem, nedostává se jí však hloubky a vážnosti.⁸ V tom se s Olgou ani Věrou určitě neshoduje, jak ale bylo naznačeno, Naděnka je teprve jakýmsi předstupněm či předzvěstí těchto dvou budoucích hrdinek.

⁴ Кондрашева, Т. М. Изображение друга дома и типология семьи в романе И. А. Гончарова «Обыкновенная история». In: И. А. Гончаров. Материалы Международной научной конференции, посвящённой 195-летию со дня рождения И. А. Гончарова. Ульяновск 2008, s. 9.

⁵ Гончаров, ПСС, cit. dílo, 1, s. 247.

⁶ Tamtéž, s. 296.

⁷ Blot, J. Ivan Gontcharov ou le réalisme impossible. Lausanne 1986, s. 173.

⁸ Černá, Š. Женщины в романах Гончарова. Diplomová práce, FF UK. Praha 1959, s. 38–39.

2.2 Julie Tafajevová

Alexandr se po nějaké době přeci jen se zradou Naděnky vyrovná a podaří se mu navázat další vztah, v jehož základu však stojí intriky Petra Ivanoviče. Surkov, společník Adujeva staršího, se uchází o Julii Pavlovnu Tafajevovou a chce použít společný kapitál k pronajmutí bytu poblíž místa jejího bydliště. Petr Ivanovič proto zosnuje plán, k jehož uskutečnění potřebuje Alexandra. Zcela oprávněně srovnává J. A. Krasnoščokova nově vznikající milostný trojúhelník se situací, která nastala, když se ve vztahu Alexandra a Naděnky objevil hrabě Novinskij. Role se ale tentokrát mění, neboť Alexandr už nemá být odmítnutým nápadníkem. Naopak je mu Petrem Ivanovičem svěřena úloha „hraběte Novinského“, který má zastínit Surkova.⁹

Za takových okolností tedy dochází k setkání s Julií Tafajevovou. Na rozdíl od Naděnky ale Julie není nezkušeným děvčetem. Byla velmi brzy provdána za staršího muže, nicméně jeho smrt z ní učinila hodně mladou vdovu. Dozvídáme se, že jí není více než dvacet čtyři let, je tedy přibližně ve stejném věku jako sám Alexandr. Naděnka nebyla navzdory všem ctnostem, které v ní Alexandr viděl, označena za krasavici. Naproti tomu o Julii autor píše: „... она в самом деле была слабонервна, но это не мешало ей быть вместе очень хорошенькой, умной и грациозной женщиной.“¹⁰ Na první pohled Julie nemá sklony k panovačnosti, které jsme viděli u Naděnky při jednání s Alexandrem. Kromě toho, že se pravděpodobně jedná o psychicky ne zcela vyrovnanou osobnost, se nám na základě popisu rýsuje žena křehká, mírná, spíše bojácná. Jen těžko bychom takové vlastnosti mohli přiřknout i Naděnce Ljubecké.

Přestože pro Alexandra není velký problém splnit zadaný úkol a zaujmout Surkovovo místo v srdci Julie, záležitost tím pro něj nekončí. Rozhodne se naopak ve vztahu pokračovat, neboť se mu zdá, že Julie by mohla být ženou, která naplní jeho představy o ideální lásce, protože je (na rozdíl od Naděnky, která upadla u hlavního hrdiny v nemilost) schopná doopravdy milovat. J. A. Krasnoščokova upozorňuje na to, že Alexandr a Julie jsou si v mnoha ohledech dost podobní, hovoří přímo o dvojnictví. Právě to může být hlavní důvod, proč se Alexandr domnívá, že by tento vztah mohl mít budoucnost. Juliina nervózní a citlivá povaha ve spojení s určitou nedospělostí však zapříčinily, že snad až příliš lpí na svých snech

⁹ Краснощекова, И. А. Гончаров, cit. dílo, s. 101.

¹⁰ Гончаров, ПСС, cit. dílo, 1, s. 354.

a není smířená s realitou. To se projevuje i v představách o lásce, jež se velmi podobají těm Alexandrovým (z toho důvodu by pro něj Julie teoreticky měla být ideální ženou).¹¹

Autor nám poskytuje poměrně dost informací o tom, jak probíhalo Juliino dětství a mládí. Podle všeho se její již tak neklidná povaha formovala pod vlivem literatury, která tyto sklony ještě podpořila. Dané vzdělání a četba mohly jen stěží posloužit jako základ pro utvoření jiné, na skutečný život lépe připravené osobnosti. J. Blot považuje za zásadní moment seznámení se s Puškinovým *Evženem Oněginem*. Po přečtení tohoto díla začala Julie samu sebe vnímat jako Taťánu, které čeká na příchod svého Oněgina. Manželství s o několik desítek let starším mužem rozhodně nebylo uskutečněním těchto dívčích snů. Vytoužený „Oněgin“ se však nakonec dostaví, a sice v podobě Alexandra Adujeva.¹² J. A. Krasnoščokova v této souvislosti připomíná slova samotného autora *Všedního příběhu*. Gončarov spatřoval v soudobém způsobu vzdělávání žen značné nedostatky, na které ostatně upozornil i ve své kritické stati *Милльон терзаний*. Podle jeho názoru byla u žen rozvíjena představivost a smysly, ale už ne myšlení. Četba románů nemohla dívkám poskytnout odpovídající vzdělání, naopak z nich často získávaly nežádoucí a nezdravé představy o životě. Julie se rovněž stala obětí tohoto přístupu, který je hlavním viníkem její již zmiňované odtrženosti od reality.¹³

Ke zlomu dojde ve chvíli, kdy Alexandr nabídne Julii manželství. Tato nabídka je pochopitelně přijata, zároveň ale dává podnět k odhalení odvrácené strany lásky, která si libuje v dramatických vyznáních. Jestliže Naděnka trápila Alexandra otázkami kvůli pozdním příchodům, což by se stále dalo pokládat za součást jakési „hry“, ve které jí náležela vedoucí úloha, žárlivost ve vztahu s Julií nabývá mnohem větších rozměrů. Julie si přeje trávit většinu času s Alexandrem, takže sama nevyhledává společnost přátel, ale zároveň se snaží oddělit od okolí i svého snoubence. Situace dochází do krajnosti, neboť si dokonce přeje, aby pracoval doma, a po setkání s Lizavetou Alexandrovnou (ve které vidí pro její mládí a vzhled konkurenci) mu zakazuje i návštěvy u příbuzných. Takové chování už se nedá pokládat za neškodné, protože překračuje všechny obvyklé hranice. Nutno ovšem podotknout, že tentokrát ani Alexandr nezaostává a jeho projevy žárlivosti nejsou o mnoho mírnější.

¹¹ Краснощекова, И. А. Гончаров, cit. dílo, s. 102–103.

¹² Blot, Ivan Gontcharov, cit. dílo, s. 173.

¹³ Краснощекова, И. А. Гончаров, cit. dílo, s. 103–104.

Pár sice příležitostně zažívá i klidné chvíle, nicméně trávení času o samotě ve dvojici vede k jednotvárnosti, která vyhovuje Julii, ale rozhodně ne Alexandrovi.

Získáváme tak obraz vztahu, který se zmitá mezi dvěma krajnostmi – na jedné straně stojí chorobná žárlivost, která hraničí až s posedlostí, na straně druhé zase nesnesitelná nuda. Takové povahy, jakými jsou Julie a Alexandr, zjevně neumí najít „zlatou střední cestu“, která by jim umožnila spokojené soužití. A tentokrát je to Alexandr, kdo se rozhodne vztah ukončit. Prvotní okouzlení již vyprchalo a on vidí Julii v novém světle: „И что это за любовь! – думал он, – какая-то сонная, без энергии. Эта женщина поддалась чувству без борьбы, без усилий, без препятствий, как жертва: слабая, бесхарактерная женщина!“¹⁴ Ani ve chvíli, kdy už není pochyb o tom, že chce Alexandr vztah ukončit, není Julie schopná zachovat si důstojnost. Její reakce je hysterická, uchyluje se k výhrůžkám, ale vzápětí sama sebe ponižuje prosbami, aby si ji přece jen vzal, přestože už ji nemiluje. Taková reakce vyvolává pochopitelně ještě větší nelibost, ačkoliv se zase tolik neliší od toho, jak se sám Alexandr choval poté, co Naděnka dala přednost hraběti Novinskému.

Nabízí se otázka, zda by Alexandrovy city ochladly i v případě, že by se s Julií setkal dříve. Výše zmiňovaná podobnost obou jedinců zjevně nestačila k tomu, aby spolu mohli harmonicky žít, naopak. Konflikty byly o to horší, že zde docházelo ke střetu dvou stejných povah. Alexandr zasnoubený s Julií ale není tentýž Alexandr, který se na počátku zamiloval do Naděnky Ljubecké. Ve chvíli, kdy se setkal s Julií, měl již za sebou zklamání z této první „vážné“ lásky a také byl nějakou dobu vystaven působení Petra Ivanoviče, což rozhodně nelze podceňovat. Jen těžko si lze představit, že by se Alexandr, který právě přijel do Petrohradu, dal přesvědčit k úmyslnému dvoření Julii Tafajejové. Právě vypočítavý plán Petra Ivanoviče dal vzniknout tomuto vztahu. Již to samo o sobě nepředstavuje dobrý základ a navíc to jasně vypovídá o posunu hlavního hrdiny.

Těžko s určitostí říci, jak by se nebyť těchto okolností vyvíjela láska Alexandra k Julii. Přínejmenším bychom mohli předpokládat, že by jeho „vystřízlivění“ nastalo o něco později. Nelze ovšem zpochybnit, že k rozchodu velkou měrou nepřispěly jen změny, které se udály s hlavním hrdinou, ale i sama Julie. Jestliže její oddanost snům a představám, které si vytvořila již v mládí, mohla na počátku působit sympaticky, odvrácená strana takového odmítání reality s sebou nenese nic dobrého. Naopak se v krizových momentech naplno odhaluje jeho škodlivost a nepřírozenost.

¹⁴ Гончаров, ПСС, cit. dílo, 1, s. 373.

2.3 „Ubohá Líza“

Zcela odlišný od předchozích dvou je příběh Lizy, se kterou se Alexandr setkává během rybaření. Ve vztahu s Julií se ukázalo, že se Alexandr od dob svých začátků v Petrohradě poněkud změnil. Nyní už ale nemůže být pochyb o tom, že Alexandr-idealista patří minulosti. Velmi jednoznačně na tento posun upozorňují i badatelé, neboť se jedná o zásadní převrat a změnu v chování. V. I. Melnik vystihuje tuto situaci následujícími slovy: „Этот петербургский идиллический сад с Александром и Наденькой (Адамом и Евой) есть все еще продолжение идиллии Грачей. Эволюция героя приведет его в другой сад. В этом саду Александр выступает уже не в роли Адама, а в роли Змея-искусителя...“¹⁵ V podstatě tentýž názor zastává i J. A. Krasnoščokova, která konstatuje, že zatímco v předchozích případech byly Alexandrovy city k dotyčným ženám upřímné, ve vztahu k Lize už o něčem takovém nelze hovořit. Alexandr bere od začátku celou tuto epizodu jen jako hru.¹⁶

Ačkoliv „Antigona“, jak si dívku Alexandr v duchu pojmenuje, projevuje zájem o jeho osobu, mladý Adujev se k ní chová přezíravě. Naváže sice přátelské styky s otcem, ale dcery si nadále nevšímá, což ji na jednu stranu uráží, ale zároveň je tím ještě více podněcována její zvědavost. Liza se pochopitelně snaží upoutat pozornost, nepřestává chodit na místo, kde Alexandr rybaří, přestože spolu většinou ani nepromluví. Po celou dobu hlavní hrdina budí dojem, že mu je celá tato situace spíše na obtíž a že nemá v úmyslu se s Lizou jakkoliv sbližovat. Zároveň je to ale nejjistější způsob, jak upoutat její pozornost. Odtážitost činí Alexandra zajímavějším a vzbuzuje u Lizy touhu zjistit, co je příčinou takového chování. Nakonec dívka dospívá k závěru, že ze smutku by Alexandra mohla vysvobodit její láska, která by ho bezpochyby učinila znovu šťastným. Liza by chtěla být záchránkyní, která pomůže nešťastníkovi zbavit se všech jeho problémů, což je motiv, který se opakuje i v dalších Gončarovových dílech (Olga se bude pokoušet o spasení Oblomova, Věra bude chtít napravit Marka Volochova).

Zatímco naivní Liza doufá v probuzení Alexandrových citů, jeho zajímá nanejvýš její fyzická krása. To mu ovšem nebrání zneužívat dívčiny náklonnosti a pohrávat si s ní. Zcela záměrně nechodí na ryby a zůstává doma, aby se Liza při čekání na něj ještě více trápila a

¹⁵ Мельник, В. И. Гончаров и Православие. Духовный мир писателя. Москва 2008, s. 150.

¹⁶ Краснощекова, И. А. Гончаров, cit. dílo, s. 108.

propadala zoufalství. J. A. Krasnoščokova přirovnává tuto jeho taktiku založenou na předstírání lhostejnosti k chování Pečorina v Lermontovově *Komtese Mary*. Postava samotné Lizy pak přímo vybízí ke srovnání s *Ubohous Lízou* Karamzina, jejíž upřímná láska rovněž nevedla ke šťastnému konci.¹⁷ Gončarov sice svoji Lizu neušetří zlomeného srdce, ale tak tragický konec jako v Karamzinově příběhu ji naštěstí nečeká.

Když se Alexandr přeci jen objeví na známém místě, předstírá, že se přišel rozloučit před odjezdem, čímž přiměje Lizu k polibku. Poté jí však oznámí, že si odjezd vymyslel, aby se přesvědčil o jejích citech. V této scéně se nelze ubránit údivu nad tím, jak chladnokrevně a vypočítavě Alexandr jedná – velmi dobře ví, že je do něj Liza zamilovaná, a nepotřebuje tedy žádné důkazy, zároveň ale neodolá pokušení vyprovokovat ji k činu. Není pro něj pochopitelně vůbec těžké naivní Lizu zmanipulovat. Před větším zklamáním a hanbou ji uchrání jen vlastní otec, který přistihne Alexandra při příchodu na další schůzku a vyžene ho.

Nelze než souhlasit s J. A. Krasnoščokovou, která podotýká, že v této části příběhu veškerý soucit náleží Lize, jejíž láska skončila dříve, než se vůbec stačila zcela rozvinout.¹⁸ Co se Alexandra týče, při rozchodu s Naděnkou nám mohlo být líto upřímného romantika a odchod od Julie se dal chápat jako útěk před vztahem s nevyrovnanou osobou, se kterou není možné udržet normálně fungující vztah. V případě Lizy nám však Gončarov neodhalil žádnou neřest, kvůli které by si zasloužila tak nečestné zacházení. Její hlavní provinění spočívá v tom, že se zamilovala do člověka, který zneužil dané situace. Ačkoliv Liza cíleně usilovala o upoutání jeho pozornosti, její zájem byl upřímný a v podstatě i ušlechtilý (chtěla jej zachránit). Pro svou nezkušenost nicméně nemohla (a jistě ani nechtěla) předpokládat, že objekt jejího zájmu pojme celou záležitost jako nějakou hru, během níž bude postupovat zcela bezohledně.

¹⁷ Tamtéž, s. 109–110.

¹⁸ Tamtéž, s. 109.

2.4 Lizaveta Alexandrovna

Postavu Lizavety Alexandrovny autor uvádí na scénu až v pozdější fázi příběhu, kdy je již manželkou Petra Ivanoviče Adujeva. Tímto způsobem vstupuje i do Alexandrova života a na rozdíl od ostatních ženských postav mu zůstává nablízku až do konce. O tom, že se jedná o ženu výjimečných kvalit, svědčí to, že si ji Petr Ivanovič vybral za manželku. Rozhodně se však nedá říci, že by Lizaveta Alexandrovna sdílela životní názory svého muže, naopak. Od samého počátku stojí ve věci lásky na straně Alexandra. Několikaleté soužití s Petrem Ivanovičem na ní však přeci jen zanechá následky a v jejím přístupu k životu dojde ke značným změnám. Vývoj Lizavety Alexandrovny není o nic méně zajímavý než ten, kterým si projde Alexandr, a jeho výsledek je možná ještě překvapivější.

Jak poznamenává J. A. Krasnoščokova, s příchodem Lizavety Alexandrovny je do doposud mužského světa Adujevových vnesen ženský prvek, který ovlivňuje tón celého příběhu.¹⁹ Lizaveta Alexandrovna vstupuje do příběhu poněkud netradičním způsobem. Po rozchodu s Naděnkou Ljubeckou hledá Alexandr útěchu u svého strýce, který se mu snaží předat užitečné rady a poučit ho, jak správně zacházet se ženou: „Учреди постоянный контроль без всякой тирании... да искусно, незаметно от нее и веди ее желаемым путем...“²⁰ Vzápětí se ale dozvídá, co si o těchto věcech myslí samotná Lizaveta Alexandrovna: „А жена должна, – заговорил женский голос из коридора, – не показывать вида, что понимает великую школу мужа, и завести маленькую свою, но не болтать о ней за бутылкой вина...“²¹

V první chvíli tedy ještě netušíme, jak Alexandrova teta vypadá, ale můžeme si již utvořit představu o tom, o jaký typ ženy se jedná. Zcela zjevně máme co do činění se ženou, která má vlastní názor a není slepě závislá na muži, nýbrž samostatně uvažuje a také samostatně jedná. Původní představu, kterou měl o vzájemném soužití Petr Ivanovič, tedy nebude lehké uskutečnit, neboť Lizaveta Alexandrovna se podle všeho nenechá tak jednoduše ovládat.

Nakonec přeci jen dojde k přímému setkání Alexandra s doposud tajemnou manželkou jeho strýce, která se rozhodne jej utěšit: „Он поднял голову: перед ним молодая,

¹⁹ Тамтѣж, с. 96.

²⁰ Гончаров, ПСС, cit. dílo, 1, с. 303.

²¹ Тамтѣж, с. 304.

прекрасная женщина...²² Takový popis je dosti strohý a stále nám o skutečném vzhledu Lizavety Alexandrovny příliš neříká. Je však zajímavé jej srovnat s tím, jak jsou vyliční Naděnka a Julie. Autor před námi neskrývá jejich nedostatky – Naděnka není krasavice, Julie ji sice v tomto ohledu předčí, ale zdůrazňuje se její duševní nevyrovnanost. Každá má své nedokonalosti, které jakoby předjímají i nedokonalost jejich vztahu s Alexandrem. Zvláštní případ tvoří podvedená Liza, která se stala obětí Alexandrových rozmarů, k ní je autor shovívavý a nepodrobuje ji kritice.

Lizaveta Alexandrovna sice zastává v životě Alexandra zcela jiné místo než Naděnka, Julie nebo Liza, nelze ale zpochybnit její důležitost. Od chvíle prvního setkání je to právě ona, u koho Alexandr vždy najde pochopení. Lizaveta Alexandrovna nikdy nezklame jeho důvěru, a možná právě proto je její popis sice stručný, ale jednoznačně kladný – vůči Alexandrovi se nedopustí žádné křivdy, která by narušila tento bezchybný první dojem. J. A. Krasnoščokova si rovněž všimá tohoto neobvykle strohého popisu, který není pro Gončarova příliš typický, a vyslovuje domněnku, že Lizaveta Alexandrovna může sloužit jako jakési ztělesnění krásy, dobra a ženskosti.²³

J. N. Stroганova se zabývá tím, jak Gončarov ve svých románech pracuje s motivem vycházejícím z mýtu o Pygmalionovi a Galatee. Setkáme se s ním i v románech *Obломov* a *Strž*, ale poprvé se objevuje již ve *Všedním příběhu*. Oním Pygmalionem je pochopitelně Petr Ivanovič a Galateou jeho mladá manželka. Zásadní rozdíl oproti původnímu příběhu však spočívá v tom, že Petr Ivanovič sleduje zcela opačný cíl a nechce ve své ženě probudit láskyplné city. Naopak si hodlá udržet odstup a především zajistit, aby plnila jeho přání a chovala se tak, jak si on představuje. O tom, jaký výsledek to přinese, se můžeme přesvědčit na konci románu, kdy Lizaveta Alexandrovna ztrácí vůli k životu a její duševní i fyzické zdraví upadá. V tu chvíli prozře i Petr Ivanovič, neboť něco takového si pro svou ženu rozhodně nepřál.²⁴ Zcela jednoznačně se tak rýsuje hlavní problém, kvůli kterému nemůže být toto manželství šťastné. Lze souhlasit s J. Blotem, který tvrdí, že ačkoliv se Adujev starší umí postarat o materiální blaho své ženy, nedovede ji učinit doopravdy šťastnou. Život v dostatku

²² Tamtéž, s. 309–310.

²³ Краснощекова, И. А. Гончаров, cit. dílo, s. 129.

²⁴ Строганова, Е. Н. Миф о Пигмалионе в романной трилогии И. А. Гончарова. In: И. А. Гончаров. Материалы Международной научной конференции, посвященной 195-летию со дня рождения И. А. Гончарова. Ульяновск 2008, s. 216–217.

zjevně není jedinou podmínkou spokojeného rodinného života. Lizaveta Alexandrovna ve skutečnosti touží především po projevu náklonnosti ze strany svého muže, ten jí ho však v souladu se svým přesvědčením upírá.²⁵

J. A. Krasnoščokova zdůrazňuje podobnost osudu Julie Tafajevové a Lizavety Alexandrovny. Obě dvě jsou přibližně ve stejném věku, pocházejí z podobného prostředí a obě byly jako mladé provdány za výrazně starší muže.²⁶ Jedná se na první pohled o téměř totožnou situaci, přesto můžeme vidět rozdíly. Lizaveta Alexandrovna zjevně nepocituje odpor vůči svému manželovi. Nic nenasvědčuje tomu, že by byla s výběrem ženicha zásadním způsobem nespokojená. Neznáme sice okolnosti jejich seznámení, ale Lizaveta Alexandrovna se pravděpodobně nestala ženou Petra Ivanoviče proti své vůli (což se však nedá tvrdit v případě Julie). Nemá ani zkreslené představy o životě, které by zákonitě vedly k nereálným očekáváním a následnému zklamání. Lizaveta Alexandrovna přirozeně má nějaké ideály a představy, ale podle všeho je rozumná a inteligentní. Navzdory svému mládí zjevně není přehnaně naivní, což ostatně dokazuje její reakce na rozhovor, ve kterém Petr Ivanovič prozradí své záměry. Právě s ohledem na všechna tvrzení Petra Ivanoviče o lásce a manželství se můžeme domnívat, že žena, kterou si vybral za manželku, musí být určitým způsobem výjimečná a musí vynikat nad ostatní. To samo o sobě staví Lizavetu Alexandrovnu dosti vysoko.

Co se týče vztahu mladé ženy a staršího muže, ani v tomto ohledu nemůžeme manželství Adujevových zcela ztotožnit s manželstvím Tafajevových. Julie byla ze svého manžela zklamaná. Otázkou ovšem je, zdali by její pocity byly stejné, kdyby neočekávala „Oněgina“. Je možné, že by pro ni za trochu jiných okolností nepředstavoval tento svazek takové neštěstí, jedná se ostatně o v té době zcela běžný model. Petr Ivanovič Adujev by podle všeho vůbec nemusel u mladé nevěsty vyvolávat odpor, naopak je vylíčen jako „bel homme“. Není ani vulgární člověk, nemá sklony k násilí a nepropadá neřestem. Po této stránce by tedy Lizaveta Alexandrovna nemusela ničeho litovat. Jak ale bylo naznačeno, jeho zásadní nedostatek tkví v cynickém přístupu, který zraňuje jeho manželku.

J. A. Krasnoščokova vidí ve vnitřní nespokojenosti Lizavety Alexandrovny jeden z důvodů, proč se tato hrdinka stala Alexandrovou důvěrníci a oporou. Jeho trápení kvůli lásce u ní vyvolávají soucit a pochopení, protože ona sama je v tomto ohledu nešťastná a

²⁵ Blot, Ivan Gontcharov, cit. dílo, s. 111.

²⁶ Краснощекова, И. А. Гончаров, cit. dílo, s. 104.

v utěšování synovce hledá útěchu i pro sebe. Tím, že Petr Ivanovič upřel své ženě opravdovou lásku se vším, co k ní náleží, připravil ji o možnost naplno prožít mládí. A nakonec skutečně dosáhl svého, neboť v epilogu vidíme ženu, která jen velmi vzdáleně připomíná Lizavetu Alexandrovnu, jak ji poprvé spatřil Alexandr. Opouští ji nejen fyzické, ale i duševní síly. Únava životem dochází až do krajnosti, protože Lizaveta Alexandrovna naznačuje, že žít už ani nechce. Petru Ivanoviči se sice podařilo vyvarovat se všech možných krizí, které by manželství mohly postihnout, ale stalo se tak na úkor štěstí Lizavety Alexandrovny.²⁷

Můžeme tedy zcela souhlasit s tvrzením J. N. Stroganové: „Лизавета Александровна в финале – фигура трагическая, образ сломленного и опустошенного человека.“²⁸ Lizaveta Alexandrovna se dočká v samém závěru románu zklamání i ze strany Alexandra, jehož přeměna z romantika na praktického člověka po vzoru Petra Ivanoviče se rovněž úspěšně zdařila. Nynější Alexandr je dokonce schopen vysmívat se svému strýci za milostný dopis z mládí. Rozčarování Lizavety Alexandrovny z chování synovce je pochopitelné: „... а от вас, Александр, я не ожидала этой перемены...“²⁹ Jak konstatuje J. A. Krasnoščokova, v tu chvíli je Lizaveta Alexandrovna zcela sama, neboť ztrácí i poslední spřízněnou duši.³⁰ Důkazem, který nejlépe vypovídá o tom, jak dokonale se Petru Ivanoviči povedlo zlomit svou ženu, je její odpověď na otázku, zda ho miluje: „Да, я очень... привыкла к тебе...“³¹

²⁷ Тамтѣж, s. 129–132.

²⁸ Стрганова, Миф о Пигмалионе, cit. dílo, s. 217.

²⁹ Гончаров, ПСС, cit. dílo, 1, s. 467.

³⁰ Краснощекова, И. А. Гончаров, cit. dílo, s. 121.

³¹ Гончаров, ПСС, cit. dílo, 1, s. 466.

3 Oblomov

Druhý román nese přímo v názvu jméno svého hlavního hrdiny, kterým je Ilja Iljič Oblomov. Na rozdíl od Alexandra Adujeva a Borise Rajského není Ilja Iljič příliš aktivní člověk. Netouží po závratné kariéře, ani nemá umělecké ambice. Vede naopak dosti zahálčivý, dalo by se říci nudný život a jen zřídka opouští svůj příbytek. V odpovídajícím pomalém tempu se odvíjí i první ze čtyř částí románu, kdy se Oblomov v podstatě nehne ze svého pokoje, v němž postupně přijme několik hostů. Zlom nastane ve druhé části s příchodem jeho dlouholetého přítele Andreje Štolce. Tento činorodý člověk je schopen přimět Oblomova alespoň k nějaké aktivitě. K narušení zaběhnutých pořádků a větším změnám v životě Ilji Iljiče dojde však teprve ve chvíli, kdy mu do cesty vstoupí dvě ženy. Navzdory tomu, že mají obě dvě s Iljou Iljičem ty nejlepší úmysly, přístup každé z nich k vzájemnému vztahu s hlavním hrdinou je založen na různých představách o lásce a o tom, co by měl člověku takový svazek přinášet.

Ačkoliv je tento román výrazně rozsáhlejší než *Všední příběh*, nevystupuje v něm o mnoho více postav. V. A. Něžveckij jich nachází celkem devatenáct. Nejvýznamnější jsou pochopitelně hlavní hrdina Oblomov a jeho již zmíněný přítel Andrej Štolc. Věrným společníkem svého pána je Oblomovův sluha Zachar. Dále je to pět hostů, kteří přijdou navštívit Ilju Iljiče, stejně jako jeho krajan Tarant'jev. Prostřednictvím Štolce se Oblomov seznámí s mladou Olgou Iljinskou, které dělá společnost její teta Marie Michajlovna, baron Langwagen a také přítelkyně Soněčka. Když se hlavní hrdina přestěhuje do domu patřícího nepoctivci Ivanu Muchojarovovi, stane se obětí podvodu, ve kterém kromě Tarant'jeva a Muchojarova figuruje také Isaj Za'ortyj. Především ale pozná Muchojarovovu sestru, mladou vdovu Agafju Matvejevnu Pšenicynovou. Výčet postav pak uzavírají služebné Ká'ra, Anisja a Akulina. Ze všech výše zmíněných však Něžveckij považuje za skutečné osobnosti pouze Oblomova, Štolce, Olgu a Agafju.¹ Právě postavám Olgy a Agafji se budeme věnovat v této kapitole, neboť jsou to ony, kdo přinese do života Ilji Iljiče něco zásadního a nového.

¹ Нездвецкий, В. А. Роман И. А. Гончарова «Обломов». Путеводитель по тексту. Москва 2010, s. 62, 98.

3.1 Olga Iljinská

Jako první se na scéně objevuje Olga Iljinská. Její setkání s Iljou Iljičem není náhodné, nýbrž zprostředkované Andrejem Štolcem. Stane se tak na základě zmínky o árii *Casta diva*, kterou si Ilja Iljič oblíbil, a Štolc jej proto seznámí s Olgou, jejíž zpěv Oblomovovi vskutku učaruje. O. G. Postnov zdůrazňuje, jak zásadní vliv má příchod Olgy na to, kudy se bude ubírat další děj. Bez ní by byl román pravděpodobně postaven na kontrastu Oblomova a Štolce jako dvou krajností, teze a aniteze. Díky Olze se však hlavní pozornost upírá na Oblomovovu touhu po dosažení ideálu, který pro něj ona představuje.² Za takových okolností se tedy rodí vztah Ilji Iljiče a Olgy, jenž sice dočasně vytrhne hlavního hrdinu z jeho stereotypu, ale neméně významnou roli sehraje v případě Olgy, neboť i v jejím životě dojde na základě nových zážitků k podstatným změnám.

Na počátku této historie stojí umělecký dojem ze zpěvu hlavní hrdinky. V. A. Něžveckij poukazuje na dalekosáhlejší význam dané písně ve vztahu k příběhu zamilované dvojice. *Casta diva* je árie z opery Vincenza Belliniho *Norma*. Hlavní hrdinka této opery je zrazena svým vyvoleným, který ji přestal milovat a opouští ji kvůli jiné ženě. Olga, která se během zpěvu vcítí do role nešťastné ženy, netuší, že konec jejího vztahu se bude do značné míry podobat právě osudu Normy – stejně jako ona bude později opuštěna Iljou Iljičem, jenž dá přednost poklidnému životu pod střechou Agafji Pšenicyonové.³

Kromě *Casta diva* je pro vztah Olgy a Oblomova významným symbolem šeřík, který roste v parku, kde dochází k jejich schůzkám. Právě díky jedné šeříkové větvičce si Ilja Iljič uvědomí, že k němu Olga doopravdy chová určité city. V. A. Něžveckij ale v této souvislosti cituje slova I. V. Gračovové o tom, že šeřík jako takový je v některých kulturách považován za symbol rozluky a už proto se jedná o špatnou předzvěst, která nám naznačuje budoucí neúspěch svazku. Přestože se tedy pro Oblomova jedná momentálně o šťastné znamení, v celkovém kontextu románu je to již druhý náznak neslavného konce lásky, který se, stejně jako *Casta diva*, objevuje hned na počátku vztahu Olgy a Oblomova.⁴

Než však dojde k rozluce, tráví Olga i se svou tetou léto mimo Petrohrad a jejich sousedem není nikdo jiný než Ilja Iljič. Mají tak možnost lépe se poznat. Jak zdůrazňuje

² Постнов, О. Г. Эстетика И. А. Гончарова. Новосибирск 1997, s. 155–157.

³ Нездвецкий, Роман И. А. Гончарова «Обломов», cit. dílo, s. 38–42.

⁴ Tamtéž, s. 38.

J. A. Krasnoščokova, každý z nich se nachází v jiné fázi vývoje – zatímco Ilja Iljič si již dávno prošel fází dospívání, Olga ji má teprve před sebou. A právě díky lásce u ní započne proces přeměny. V neustálém povzbuzování Oblomova k aktivitě a dohlížení na to, aby neupadl do předešlého stavu nečinnosti, spatřuje Olga svůj hlavní úkol, který se snaží ze všech sil splnit. Svoji roli záchránkyně a opatrovatelky Ilji Iljiče pojímá nesmírně vážně a tato zodpovědnost, kterou na sebe bere, přetváří také ji samotnou velmi rychle.⁵

V této souvislosti bývá badateli připomínáno přirovnání k sochaři Pygmalionovi, jenž se zamiloval do vlastního výtvoru a následně se s ním oženil. Toto přirovnání je ostatně explicitně použito i v samotném románu. V tomto případě se ale role obracejí, v pozici sochaře se nachází Olga, která si je vědoma potenciálu Ilji Iljiče a jeho mnoha dobrých vlastností. Nechce, aby toto vše přišlo vniveč, a doufá, že se její snaha o Oblomovovo probuzení setká s úspěchem.

Zároveň s tím dochází k rozkvětu a dozrání samotné Olgy. Přijala úlohu, k jejímuž splnění se postavila se vši zodpovědností a odhodláním, což přispívá i k jejímu vlastnímu vývoji. V pro ni nových situacích se nespolehá na rady zvenčí, nýbrž jedná samostatně a instinktivně, pod vlivem lásky se jí celý svět jeví jiným, odkrývá dosud nepoznané věci a všímá si toho, čemu doposud nevěnovala pozornost, přestože navenek se její chování nijak razantně nemění. V takové chvíli je nucena dát za pravdu Andreji Štolcovi, jenž jí dříve dával najevo, že věk není jedinou mírou zralosti a že jí skutečně dospělá zkušenost doposud chyběla: „А теперь она поняла, что он был прав, что она только что начала жить.“⁶

První krize přichází ve chvíli, kdy se Ilja Iljič rozhodne napsat dopis, ve kterém vyjádří své obavy, že láska Olgy k němu není opravdovou láskou a jednou se při vzpomínce na ni bude za své city stydět. Pro Ilju Iljiče sice podobná věc znamená úlevu, nicméně pro Olgu je to zcela logicky nemilé překvapení, neboť si nechce připustit možnost neúspěchu. V. A. Něždveckij podotýká, že Olga v tomto činu rozpoznává jeden z příznaků jeho duševní slabosti a důkaz toho, že se ještě zcela neodpoutal od původního způsobu života a myšlení.⁷ Tato scéna je nicméně zakončena smířením, neboť Olga se nehodlá nechat tak lehce odradit.

⁵ Краснощекова, Е. А. Роман воспитания – Bildungsroman – на русской почве. Санкт-Петербург 2008, s. 202–205.

⁶ Гончаров, И. А. Полное собрание сочинений и писем в двадцати томах. Том 4. Обломов. Санкт-Петербург 1998, s. 236.

⁷ Недзвецкий, Роман И. А. Гончарова «Обломов», cit. dílo, s. 22.

Co se týká rodinné situace mladé Olgy, jako sirotek byla vychovávána tetičkou Marií Michajlovnou. Jak poznamenává V. A. Něžveckij, těmto okolnostem může Olga vděčit za to, že se jí dostalo výchovy, která neudusila její osobnost přísnými zákazy a pravidly. Díky mírnějšímu dohledu tety se naopak mohla svobodněji rozvíjet a formovat svou osobnost.⁸ Volnější výchova nicméně v tomto případě neznamena absenci morálky. Na rozdíl od své přítelkyně Soněčky Olga nenachází zvláštní potěšení v lehkomyšlné koketerii a záměrném vyhledávání mužské pozornosti. Přestože nakonec dojde i z její strany k ústupku z původních zásad, nestane se tak bez boje. Při prvním pokusu Ilji Iljiče o získání polibku mu dá Olga více než jasně najevo svou nevoli: „Он вдруг присмирел: перед ним не кроткая Ольга, а оскорбленная богиня гордости и гнева с сжатыми губами, с молнией в глазах.“⁹

Olga se zpočátku opravdu zdá být pevná ve svém přesvědčení a odmítá jakákoliv pokušení. Když má vysvětlit, z čeho pramení její tvrdost a proč se nechce vydat touto „cestou“, její odpověď zní: „Оттого что на нем... впоследствии всегда... расстаются...“¹⁰ Je zřejmé, že se obává ztráty důstojnosti, která by vedla k neúctě ze strany Oblomova a následnému rozchodu. Ilja Iljič se však i přes prvotní odmítnutí nakonec dočká kýženého důkazu lásky a Olga poruší své zásady. Přestože se nejedná o hlavní (a s největší pravděpodobností ani vedlejší) příčinu pozdějšího rozchodu s Oblomovem, její původní obava z následků takového činu se naplní.

Zajímavou poznámku týkající se budoucnosti Ilji Iljiče a Olgy a jejich případné svatby má Š. Černá. Podle jejího názoru Olga v této otázce zcela záměrně vyčkává. Jejím cílem je opět donutit Oblomova k aktivitě, aby právě on učinil onen závažný krok.¹¹

Rozhodující obrat v životě hlavních hrdinů však nastane s koncem léta a přesunem zpět do města. Takové kulisy přejí rozvíjení vztahů podstatně méně než idylická letní příroda a svou úlohu zde sehraje i vzdálenost. Zatímco Oblomovův letní byt se nacházel v těsné blízkosti domu, ve kterém se usadila Olga se svou tetou, Petrohrad poskytuje jen značně omezené možnosti pro další společensky přijatelná setkání. Ilja Iljič se tak dostává z bezprostředního dosahu Olgy a ukazuje se, že její moc nad ním rozhodně není tak velká,

⁸ Tamtéž, s. 85–86.

⁹ Гончаров, ПСС, cit. dílo, 4, s. 263.

¹⁰ Tamtéž, s. 287.

¹¹ Černá, Š. Женщины в романах Гончарова. Diplomová práce, FF UK. Praha 1959, s. 68–69.

jak by si hrdinka přála. Během každodenního kontaktu pro ni nebylo složité neustále motivovat Oblomova k aktivitám a nutit ho k překonávání lenosti, ať už ve smyslu fyzickém nebo duševním. Mimo dohled Olgy se ale Ilja Iljič pomalu začíná vracet ke svému dřívějšímu, víceméně zahálčivému stylu života a zároveň s tím pomalu upouští i od plánů na svatbu s Olgou.

V jeho životě se totiž objevuje jiná žena, Agafja Matvejevna Pšenicyonová, do jejíhož domu se Oblomov nastěhuje. Tato vdova se dvěma dětmi má na první pohled rozhodně daleko k přemýšlivé a subtilní Olze, přesto se jí stane silnou konkurencí v boji o přízeň Ilji Iljiče. Agafja na sebe podobně jako Olga vezme starost o Oblomova, nicméně především o jeho fyzické potřeby. Na rozdíl od Olgy ho nepodněcuje k intelektuální činnosti, neboť je to především hospodyně a prostá žena, ale právě schopnost postarat se o domácnost a zajistit, aby mu nic nechybělo, ji v očích Ilji Iljiče činí nepostradatelnou. V čem spočívá její hlavní síla, vystihuje velmi příhodně V. A. Něžzveckij: „Вдобавок Агафья Матвеевна со временем незаметно для себя, но навсегда полюбила Обломова той любовью, которая могла напомнить герою в равной мере заботливую и невзыскательную любовь к нему его покойной матери.“¹²

Vztah obou žen k Oblomovovi se dá označit jako v jistém smyslu mateřský a přesto je mezi takovým přístupem v podání Olgy a v podání Agafji podstatný rozdíl. První se snaží Ilju Iljiče vychovat, druhá se stará o jeho každodenní potřeby. Výstižně celou situaci shrnuje J. Blot – Olga chce, aby se Oblomov změnil a stal se tím, kým by mohl (a měl) být, zatímco Agafja si přeje, aby zůstal právě takový, jaký je.¹³ A v tom tkví nejspíše hlavní příčina toho, proč se nakonec Ilja Iljič od Olgy ve prospěch Agafji Matvejevny.

Olze tedy nezbyvá než ustoupit a přiznat vlastní porážku, neboť přes veškeré úsilí se jí nepodařilo dosáhnout vytyčeného cíle. Jak ale poznamenává J. A. Krasnoščokova, její vztah k Oblomovovi nebyl dokonale nesobecký, neboť obsahoval i prvek ješitnosti. Olze se zalíbila role zachránkyně Ilji Iljiče a možnost uplatňovat na něj svůj vliv. Sama však nečekaně rychle dozrála, jak již bylo řečeno, a proto mezi ní a Iljou Iljičem vznikla nerovnost, neboť u něj se očekávaný pokrok nedostavil (nanejvýš jen dočasně a pravděpodobně ne v takové míře, jakou si Olga slibovala).¹⁴

¹² Тамтэж, s. 29.

¹³ Blot, J. Ivan Gontcharov ou le réalisme impossible. Lausanne 1986, s. 176.

¹⁴ Краснощекова, Роман воспитания, cit. dílo, s. 218–219.

Naskytla-li se Oblomovovi příležitost vymanit se z tohoto vlivu, který po něm neustále vyžadoval aktivní jednání, není divu, že jí využil, přestože jeho rozchod s Olgou v žádném případě nebyl jednoduchý a bez emocí. Podle jejích vlastních slov není pochyb o tom, že si Olga sama uvědomila a velmi dobře pochopila, v čem tkví podstata jejich problému: „Я узнала недавно только, что я любила в тебе то, что я хотела, чтоб было в тебе, что указал мне Штольц, что мы выдумали с ним. Я любила будущего Обломова!“¹⁵ A jak dodává, ani všechny dobré vlastnosti Ilji Iljiče, kterých si na něm cení, jí nemohou dopomoci ke smíření s jeho přístupem k životu: „... да я не такая: мне мало этого, мне нужно чего-то еще, а чего – не знаю!“¹⁶ S touto touhou po něčem víc se u Olgy setkáme i v pozdější fázi románu, neboť ji neopustí ani po svatbě a nedovolí jí nalézt klid ani v rodinném kruhu.

Nový pohled na Olgu poté, co byl ukončen její vztah s Oblomovem, se nám naskýtá skrze postavu Andreje Štolce. Ten se s ní setkává v Paříži a je ohromen změnou, která se s ní udála: „Черты ее, но она бледна, глаза немного будто впали, и нет детской усмешки на губах, нет наивности, беспечности.“¹⁷ Tato slova dosvědčují, že výše popisovaná proměna, kterou Olga prošla v době vztahu s Iljou Iljičem, byla v první řadě významná po stránce duševní, ale její důsledky jsou pozorovatelné i zvnějšku. Je to potvrzení toho, že hrdinka překročila hranici a místo nezkušeného dítěte již máme co dočinění se ženou, která si prošla určitou životní zkušeností a ta na ní zanechala následky. V takové chvíli nemůže již ani Andrej Štolc, který dříve upozorňoval na to, že dospělost se neurčuje jen podle věku, popřít, že Olga za tu dobu skutečně dospěla.

Po tomto náhodném setkání se Štolc stává jejím stálým společníkem a to, jak společně tráví čas, se příliš neliší od toho, co zažívali Olga a Oblomov – tedy dlouhé rozhovory, výlety a návštěvy. Štolc ovšem nepotřebuje ze strany Olgy žádná velká povzbuzení, protože je na rozdíl od svého přítele velice čínorodý člověk. V tomto vztahu tedy odpadá nutnost neustálého dohlížení a přebírání vedoucí úlohy ze strany Olgy. Andrej Štolc je pro ni dostatečně zkušeným a schopným partnerem, aby jí stačil v intelektuálních rozpravách a jeho společnost byla pro ni náležitě přínosná.

¹⁵ Гончаров, ПСС, cit. dílo, 4, s. 370.

¹⁶ Тамтѣж, s. 371.

¹⁷ Тамтѣж, s. 398.

Okouzlený Štolc se do dospělé Olgy zamiluje, ale vzhledem k jejím předchozím vazbám k Oblomovovi se zde objevují jisté překážky. Hlavní problém, který vrhá stín na Olžiny případné city ke Štolcovi, představuje věta: „Женщина истинно любит только однажды.“¹⁸ Jestliže by toto byla pravda, pak by Olga své „однажды“ vyčerpala ve vztahu s Iljou Iljičem a nemohla by už podruhé skutečně milovat Andreje, což je pro ni zdrojem velkého dilematu a pochyb. Štolc je svým založením pro Olgu velmi vhodným partnerem, v životních postojích a cílech mají tito dva společného bezpochyby více než Olga a Oblomov, jejichž bývalé lásky nyní hrdinka doopravdy lituje. V. A. Něždzveckij zdůrazňuje, že Štolc je přesně tím mužem, jakého si Olga přála najít v Oblomovovi – je pro ni rádcem a učitelem.¹⁹

Štolcovy pochybnosti ohledně citů, které k němu Olga chová, a její vlastní zmatenost, jež jí zabraňuje smířit se s minulostí a pokročit dál, se stanou zdrojem napětí mezi nimi. Končené přiznání Olgy k tomu, že milovala Oblomova, pro Andreje představuje značné překvapení. Byl to právě on, kdo stál u počátku jejich známosti a vzbudil v Olze zvědavost, její možné následky ale evidentně nepředvídal. Každopádně však dává v této situaci zcela za pravdu Oblomovovi, který ve svém dřívějším dopise dokonale vystihnul Olžin nynější pocit studu. Pochopení celé situace a shovívavost k jejím skutkům dokazuje Štolcovo shrnutí: „Вы еще до разлуки разошлись и были верны не любви, а призраку ее, который сами выдумали, – вот и вся тайна.“²⁰ Jestliže se tedy Štolcovi podařilo rozptýlit jakékoliv pochybnosti o bezúhonnosti Olgy, zdálo by se, že v jejich následném manželství zavládne idyla. Jak ale bylo naznačeno výše, Olga ani v roli manželky a matky nenachází absolutní uspokojení a klid. Otázkou je, po čem tedy Olga vlastně touží a co jí chybí ke štěstí.

V. A. Něždzveckij uvádí několik interpretací této situace, které vzešly od N. A. Dobroljubova, N. K. Piksakova, A. a S. Lyngstadových a několika dalších badatelů. Sám však nesouhlasí ani s jednou z možných variant a nabízí vlastní pohled na tuto scénu. Podle jeho mínění Olgu ve skutečnosti trápí otázka lidské nesmrtelnosti a touha po věčné harmonii a nekonečnosti, která je zcela přirozená pro člověka, jenž si může dovolit žít život bez starostí o jeho materiální stránky.²¹ Tomuto výkladu není úplně vzdálen ani názor

¹⁸ Тамтэж, с. 407.

¹⁹ Нездзвецкий, Роман И. А. Гончарова «Обломов», cit. dílo, s. 146.

²⁰ Гончаров, ПСС, cit. dílo, 4, s. 419.

²¹ Нездзвецкий, В. А. История русского романа XIX века. Неклассические формы. Москва 2011, s. 50–57.

V. I. Melnika, který ale nahlíží celou situaci z pohledu křesťanského. Domnívá se, že za nespokojeností Olgy stojí nemožnost smířit se s věcmi „jen“ pozemskými a přirozená lidská touha přiblížit se Bohu.²² J. Blot k této situaci uvádí, že Olga jako bytost velmi přemýšlivá se neustále snaží vyznat sama v sobě, nicméně se nedokáže hned svěřit manželovi a z toho pramení její „nemoc“, za níž se ve skutečnosti skrývá potřeba vyjádřit své pochybnosti. Štolc jí ale není schopen poskytnout jednoznačné a uspokojivé řešení. Správnou možností se tedy zdá být přijetí těchto pochyb, pocitu neúplnosti a smutku, neboť právě ony jsou zdrojem dalšího rozvoje.²³

Můžeme říci, že pochybnosti Olgy jsou docela pochopitelné. Její hloubavá povaha není ochotná smířit se s tím, že již není žádná další cesta, kterou by se dalo ubírat. V rámci toho, jaké možnosti tehdejší doba nabízela ženě, Olga pravděpodobně dosáhla maxima – šťastného manželství a rodiny, tedy toho, co velká část žen může považovat za hlavní cíl života. Olga však není průměrná žena a rodinný život jí k absolutní realizaci evidentně nestačí. Dá se tedy pochopit její vnitřní nespokojenost a hledání něčeho dalšího, co by mohlo mít mnohem vyšší význam a poskytovat nějaké nové, dosud nepoznané možnosti. Olga jako hlavní ženská hrdinka tedy představuje zásadní prvek celého románu nejen kvůli roli, kterou sehraje v životě Ilji Iljiče, ale i z toho důvodu, že na její postavě můžeme dobře pozorovat vývoj ženy vzdělané, činorodé, s velkým potenciálem a ambicemi sahajícími až za rámec toho, co jí dovoluje její doba a prostředí, ve kterém se pohybuje.

3.2 Agafja Pšenicynová

Přes všechny pozitivní vlastnosti, které můžeme Olze přiřknout, se nakonec Oblomovovou manželkou stane jiná žena, a sice Agafja Matvejevna Pšenicynová. Ačkoliv má jistý podíl na konečném rozchodu Ilji Iljiče a Olgy, nelze říci, že by se o něj přičinila vyloženě aktivním způsobem. J. A. Krasnoščokova nazývá Oblomovovo přilnutí ke své hospodyně „návratem do ztraceného ráje“. Postava Agafji Matvejevny se pro Oblomova stává ztělesněním ideálu, který pro něj v jeho snu představovala vlastní matka neustále pečující o blaho malého Ilji.²⁴

²² Мельник, В. И. Гончаров и Православие. Духовный мир писателя. Москва 2008, s. 273–274.

²³ Blot, Ivan Gontcharov, cit. dílo, s. 111–112.

²⁴ Краснощекова, Роман воспитания, cit. dílo, s. 223–224.

Ve spojitosti s tímto prolínáním role pečovatelky, matky a manželky připomínají J. A. Krasnoščokova i J. Blot nápadnou podobnost jména Pšenicynové se jménem Gončarovovy matky – Avdot'ji Matvejevny.²⁵ Je tedy možné předpokládat jistou míru inspirace při vytváření této postavy a zakomponování vlastních představ o matce do příběhu. O těchto souvislostech se zmíníme ještě později.

Z pohledu Ilji Iljiče Agafja splňuje představy o ideální ženě. Ve srovnání s Olgou je Agafja více praktická (což ovšem vyplývá i z jejího postavení) a zemitá, zatímco Olga podle popisu vzbuzuje dojem spíše elegantní a křehké bytosti: „Но если б ее обратить в статую, она была бы статуя грации и гармонии.“²⁶ Tyto estetické kvality je však Ilja Iljič ochoten vyměnit za primitivnější potěšení – V. A. Nědzveckij v této souvislosti zmiňuje scénu Štolcovy návštěvy, při které mu Oblomov nabízí pohoštění připravené Agafjou a neopomene dodat, že Olga sice zaspívá *Casta diva*, ale vodku nebo pirohy jako jeho domácí nezvládne.²⁷

Tato zdánlivě nevinná poznámka docela jednoznačně ukazuje, co Oblomov u ženy považuje za větší přednost. J. Blot navíc dodává, že vlastnosti, jimiž oplývá Agafja Matvejevna, z ní činí ženu nejvíce skutečnou v rámci celého Gončarovova díla a Olga vypadá ve srovnání s ní jen jako nějaká panenka.²⁸ Z toho vyplývá, že Olga sice zvládne uspokojit intelektuální a estetické požadavky muže, nicméně není ztělesněním ideálu po stránce praktické.

Přínos Agafji Matvejevny pro život Oblomova je zřejmý. Podstatné je ale také to, co ona sama získává ze společného života a následného manželství. Není pochyb o tom, že Agafja je Oblomovovi velice oddána a vzhlíží k němu. V. A. Nědzveckij tvrdí, že až s příchodem Ilji Iljiče získává život Agafji Matvejevny smysl, neboť teprve v tu chvíli může veškerá její aktivita směřovat k určitému cíli, kterým je spokojenost jejího nájemníka. Díky tomu pro ni i běžné domácí činnosti představují nové potěšení. Po sňatku se pak může zcela realizovat v oblasti, ve které vyniká nejlépe – jako matka a manželka. V postavě Oblomova navíc nezískává otce jen pro společného syna Andreje, ale zároveň pro dvě děti z předchozího manželství, kterým Ilja Iljič věnoval pozornost už v době, kdy byl pouhým

²⁵ Тамтэж, s. 224; Blot, Ivan Gontcharov, cit. dílo, s. 107.

²⁶ Гончаров, ПСС, cit. dílo, 4, s. 192.

²⁷ Недзвецкий, Роман И. А. Гончарова «Обломов», cit. dílo, s. 41.

²⁸ Blot, Ivan Gontcharov, cit. dílo, s. 108.

nájemníkem.²⁹ J. Blot dodává, že láska k Oblomovovi pomohla Agafje dosáhnout vnitřní harmonie a celistvosti. Stejně jako v případě Olgy se i tentokrát Ilja Iljič stal jakýmsi katalyzátorem vnitřní proměny, protože kvůli němu zmobilizovala své vnitřní síly.³⁰

Co V. A. Něžveckij dále zdůrazňuje, je ochota obětovat se a nezištnost činů Pšenicyonové, protože jejím nejvyšším cílem je spokojenost Ilji Iljiče. Lásku, kterou k němu chová, líčí jako komplexní – nejedná se pouze o lásku manželky a matky společného dítěte, tato láska nepostrádá vášně, ale zároveň je i bezpodmínečná a nezpochybnitelná. Autor tvrdí, že taková láska v Agafje probudila duši a po smrti milovaného Ilji Iljiče ji přivedla k sebeuvědomění.³¹ Podle V. I. Melnika se právě tato postava ze všech nejvíce blíží křesťanskému ideálu. U ní jediné můžeme pozorovat skutečně nezištnou lásku k bližnímu i k Bohu a na rozdíl od ostatních hrdinů tuto svou lásku nepodrobuje žádnému zkoumání.³²

3.3 Reálné a literární předobrazy Olgy a Agafji

Je třeba se také zmínit o tom, kde hledal Gončarov inspiraci pro vytvoření svých hrdinek. Existence nějaké předlohy se dá očekávat, ať už postava následně sdílí s originálem mnoho společných rysů, nebo se jedná jen o lehkou inspiraci. Ačkoliv se Gončarov nikdy neoženil, v jeho životě se objevilo několik žen, které v něm probudily hluboké city. A přestože ty nebyly ve stejné míře opětovány, nebránily tomu, aby s dotýčnými ženami udržoval alespoň přátelské styky, jež obvykle doprovázela častá korespondence.

Podle V. A. Něžveckého, který se opírá o výroky samotného spisovatele, byla Olga pro Gončarova onou tolikrát zmiňovanou Galateou, představovala jeho ideál, jenž s láskou vytvořil ve svém díle. Kdo byl ale reálnou předlohou tohoto ideálu přeneseného na papír? Podle Gončarovových současníků a sovětských badatelů jí mohla být Jekatěrina Pavlovna Majkova. Autor se však přiklání k názoru P. V. Sakulina, že skutečnou inspirací byla

²⁹ Нездвецкий, Роман И. А. Гончарова «Обломов», cit. dílo, s. 95–96.

³⁰ Blot, Ivan Gontcharov, cit. dílo, s. 174–175.

³¹ Нездвецкий, Роман И. А. Гончарова «Обломов», cit. dílo, s. 134–136.

³² Мельник, Гончаров и Православие, cit. dílo, s. 275–277.

Jelizaveta Vasiljevna Tolstaja. Přestože jeho city neopětovala, získal Gončarov na památku alespoň fotografii dotyčné, která mu měla sloužit jako vzor pro postavu Olgy Iljinské.³³

V. I. Melnik uvádí některé zajímavé podobnosti ohledně povahy této jednostranné lásky. Gončarov se ocitl v postavení ne nepodobném tomu, v jakém se nacházel jeho hrdina Oblomov. Sám spisovatel si s největší pravděpodobností sliboval od mladší ženy podobné oživení a vzkříšení, jakého se mělo dostat Oblomovovi od Olgy. Toho se však Gončarov nedočkal z důvodu, který nám autor výstižně objasňuje: „Она светила Гончарову отраженным светом его собственных надежд и упований. Он хотел видеть в ней то, чем она не являлась и что ей было не по силам.“ Je zcela zřejmé, že J. V Tolstaja (stejně jako její literární protějšek Olga), do níž Gončarov vkládal tolik nadějí, tyto naděje nesplnila a ani splnit nemohla.³⁴

Co se týče druhé ženské postavy, Agafji Matvejevny, bylo už výše uvedeno, že její jméno se podobá jménu Gončarovovy vlastní matky. Vzhledem k charakteru této postavy se vskutku můžeme domnívat, že se nejedná o náhodný výběr. J. Blot se podrobněji věnuje životu Gončarova, díky čemuž odhaluje paralelu mezi vztahem Agafji a Oblomova a rodinnou situací jejich autora. Hlavní roli v těchto vztazích hraje Gončarovův kmotr Tregubov, který se po smrti spisovatelova otce do značné míry staral o rodinu a pomáhal jí. Gončarov měl svého kmotra velmi rád a v jeho očích pro něj Tregubov představoval potřebnou „otcovskou figuru“. Jak autor uvádí, sám Gončarov se později dostal do podobné situace, když stejným způsobem podporoval rodinu jednoho ze svých sluhů, který zemřel. Je tedy patrné, že tento model převzal Gončarov ze své vlastní zkušenosti a aplikoval ho na své hrdiny. Ilja Iljič Oblomov se sice nakonec stane legitimním manželem Agafji, ale ještě než se tak stane, zajímá se o její vlastní děti a pomáhá s jejich vzděláváním.³⁵

Tyto ženy měl tedy Gončarov s největší pravděpodobností na mysli, když vytvářel postavy Olgy a Agafji pro svůj román. Nelze ale opomenout ani další literární hrdinky, u nichž bychom našli nějaké společné rysy a které by mohly být srovnatelné s těmi Gončarovovými, především s Olgou Iljinskou.

Přední ženou ruské literatury, s níž je srovnáváno velké množství pozdějších postav, je Puškinova Taťána. Proto ani Olga neujde tomu, aby byla porovnána s touto hrdinkou. Podle

³³ Недзвецкий, Роман И. А. Гончарова «Обломов», cit. dílo, s. 82.

³⁴ Мельник, Гончаров и Православие, cit. dílo, s. 225–230.

³⁵ Blot, Ivan Gontcharov, cit. dílo, s. 22, 175.

V. I. Melnika spočívá hlavní společný rys Puškina a Gončarova především v tom, jak své hrdinky popisují, ale přestože u Olgy můžeme nalézt prvky podobající se Taťáně, Gončarov se nespokojuje s tímto typem a vykresluje svůj ideál více plasticky. To, co se dozvídáme o vzhledu Olgy, neodpovídá romantické představě krásy, výše zmiňovaný harmonický dojem z celé postavy ale rozhodně koresponduje s antickým ideálem, který byl Gončarovovi podstatně bližší.³⁶ Další podobnost mezi Olgou a Taťanou spatřuje tentýž autor v tom, že se s oběma hrdinkami setkáváme ve fázi, kdy jsou již připraveny na lásku a k jejímu propuknutí je třeba pouze to, aby se v jejich blízkosti objevil vhodný muž.³⁷ J. A. Krasnoščokova ale poukazuje na jeden podstatný rozdíl ohledně toho, v jakém rozpoložení se obě dívky nacházejí. Zatímco Puškinova Taťána očekává příchod svého vyvoleného, Olga není tímto způsobem exaltovaná a lásku nachází nikoliv na základě záměrné snahy.³⁸

Kromě ruské literatury se nabízí možnost srovnání i s dalšími evropskými hrdinkami. Minimálně dva příklady nacházejí badatelé v tvorbě Williama Shakespeara. Už v samotném románu je naznačena podobnost mezi Olgou a Kordélií, dcerou krále Leara. V. A. Nědzveckij zdůrazňuje, že obě dvě hrdinky sdílejí představu lásky jako svého druhu povinnosti, a toto pojetí nenachází pochopení u mužů, vůči nimž je jejich láska namířena (v případě Olgy je to Oblomov, v případě Kordélie její otec).³⁹ V. I. Melnik zkoumá obsírněji možnou paralelu mezi Oblomovem a Hamletem, přičemž nachází podobnost mezi situací Olgy a Ofélie – obě dvě přicházejí o své milované muže a ani jedna z nich ve chvíli loučení úplně nechápe, v čem hledat hlavní příčiny této rozluky.⁴⁰ Co se Olgy týče, domníváme se však, že by se s tímto tvrzením dalo polemizovat. Výše uvedená citace z jejího rozhovoru s Oblomovem svědčí spíše o tom, že přinejmenším hlavní důvody rozchodu, jež tkví v odlišnosti jejich životních postojů, si uvědomuje.

Jestliže zde byl několikrát zmíněn hlavní úkol, který si pro sebe vytyčila Olga (pozvednout Ilju Iljiče na vyšší úroveň, nebo ho alespoň nenechat ustrnout ve stavu, v jakém se nacházel), není možné nepřipomenout pravděpodobně nejnámější ženu evropské

³⁶ Мельник, В. И. Реализм И. А. Гончарова. Владивосток 1985, s. 115–116.

³⁷ Тамtéž, s. 89–90.

³⁸ Краснощекова, Роман воспитания, cit. dílo, s. 203.

³⁹ Недзвецкий, Роман И. А. Гончарова «Обломов», cit. dílo, s. 167.

⁴⁰ Мельник, Реализм И. А. Гончарова, cit. dílo, s. 90–91.

literatury, která měla poslání velmi podobné. Podle V. A. Něžveckého totiž snese postava Olgy srovnání s Beatrice z Danteho *Božské komedie*. Beatrice měla doprovázet básníka do ráje a ani snahy Olgy nejsou o nic méně ušlechtilé (ačkoliv primárně nesledují tak vysoký cíl).⁴¹

⁴¹ Нездвецкий, Роман И. А. Гончарова «Обломов», cit. dílo, s. 168–169.

4 Strž

Hlavním hrdinou třetího a nejdelšího Gončarovova románu je Boris Pavlovič Rajskij. První část zachycuje Rajského působení v Petrohradě, kde se snaží prorazit jako umělec. Právě s uměleckými ambicemi je spojeno i to, jakým způsobem Rajskij vnímá svět kolem sebe. Neustálé hledání inspirace vede k tomu, že na věci a osoby ve svém okolí nahlíží jako na potenciální materiál pro vlastní tvorbu. Jeden z jeho hlavních zdrojů inspirace tvoří pochopitelně ženy. V Petrohradě je to především Sofja Nikolajevna Bělovodovová, mladá vdova a Borisova vzdálená sestřenice. Jeho zájem o Sofju není pochopitelně čistě profesionální, ale přes veškeré snažení se mu nepodaří probudit v Sofje jiné city než přátelské.

Po tomto zklamání se Rajskij rozhodne změnit prostředí, a proto se vydává do vesnice Malinovka navštívit babičku Taťanu Markovnu Berežkovovou, která žije se svými vnučkami Věrou a Marfinkou. Rajskij si obě dvě pamatuje jako malá děvčátka a velmi ho zajímá, jak vyrostly a jak se změnily. Přesto všechno ale neočekává, že by pro něj mohl být pobyt v Malinovce nějak zvlášť inspirativní: „Какой роман найду я там, в глуши, в деревне! Идиллию, пожалуй, между курами и петухами, а не роман у живых людей, с огнем, движением, страстью!“¹ Jak se ale ukáže, ani na vesnici nebude o tvůrčí podněty nouze.

Již bylo řečeno, že se jedná o nejdelší Gončarovův román, což s sebou přináší i značné množství postav. V Petrohradu se děj soustřeďuje na poměrně úzký okruh, který tvoří Borisův přítel Ivan Ivanovič Ajanov a především rodina Sofji Nikolajevny – její otec Nikolaj Vasiljevič a tetičky Naděžda Vasiljevna a Anna Vasiljevna. Kromě nich je s petrohradským prostředím spjata ještě několik osob, které v příběhu sice bezprostředně nevystupují, ale často se o nich hovoří. Je to například Borisova láska Nataša, Sofjina matka, učitel Jelnin nebo hrabě Milari.

Především v Malinovce a jejím okolí, kam se hrdina posléze přesune, se vyskytuje velké množství zajímavých postav. V první řadě jsou to Rajského příbuzné – babička Taťana Markovna a sestřenice Věra a Marfinka. Častými hosty u Taťany Markovny jsou i příslušníci místní vyšší vrstvy, především rodinný přítel Tit Nikonič Vatutin, dále významný hodnostář Nil Andrejevič Tyčkov, Ivce salónů Polina Karpovna Krická, Marfincin přítel (a následně ženich) Nikolaj Andrejevič Vikentjev a jeho matka Marja Jegorovna. Kromě nich se Boris

¹ Гончаров, И. А. Полное собрание сочинений и писем в двадцати томах. Том 7. Обрыв. Санкт-Петербург 2004, s. 150.

opětovně setkává i s bývalým spolužákem Leontijem Kozlovem a jeho ženou Uljanou. Mimo jakoukoliv skupinu stojí nihilista Marek Volocho, který usiluje o Věru, podobně jako lesník Ivan Ivanovič Tušin, který je však na rozdíl od Marka praktický a poctivý člověk. Kromě těchto postav se v Malinovce vyskytuje ještě velmi početné služebnictvo.

Z tohoto množství můžeme jako hlavní postavy vyčlenit pochopitelně Borise Rajského, rovněž Marka Volochova a dále obyvatelky Malinovky Taťánu Markovnu, Věru a Marfinku, kterými se budeme zabývat podrobněji. Kromě výše jmenovaných nás bude zajímat ještě Sofja Bělovodovová, která pochází ze zcela odlišného prostředí než zmiňovaná trojice žen, avšak pro Rajského-umělce představuje alespoň zpočátku rovněž velkou inspiraci.

4.1 Sofja Bělovodovová

Již ve druhé kapitole románu se podrobněji seznamujeme se Sofjou Nikolajevnou, která je v danou chvíli Rajského múzou. Je jí přibližně pětadvacet let a je vdovou po jakémsi diplomatovi – tato část může čtenáři Gončarovových románů znít povědomě. Na mysl nám přichází srovnání s Julií Tafajeovou (potažmo Lizavetou Alexandrovnou) z *Všedního příběhu*, nicméně se přesvědčíme o tom, že povahově tyto ženy příliš společného nemají. Rodinu Sofji tvoří otec Nikolaj Vasiljevič Pachotin, který si po smrti své ženy rozhodl ještě užít zbytek života, a dvě přísné tetičky, Anna Vasiljevna a Naděžda Vasiljevna. Sofja tedy netrpí samotou a vzhledem ke svému původu ani hmotnou nouzí. S Rajským jsou vzdáleně spřízněni, čehož hlavní hrdina neváhal využít, aby se dostal do blízkosti této okouzující osoby.

Rozsáhlý popis Sofjina vzhledu nenechává čtenáře na pochybách, že se jedná o ženu výjimečné krásy a snad vůbec nejpůvabnější ze všech hrdinek, které nám Gončarov ve svých románech vylíčil. V. A. Něždveckij ovšem podotýká, že ideální krása podle Gončarova není omezena jen na fyzický vzhled, nezbytná je i krása vnitřní. Srovnává proto Sofju Bělovodovovou s Olgou Iljinskou z *Oblomova*. Zatímco vnější popis Olgy je doplněn o vnitřní charakteristiku a její obraz je tak komplexní, u Sofji nás oslňuje pouze její viditelná krása. Doslova o ní Něždveckij píše: „Поражающая гармонией пышных форм, но бесстрастная и бездуховная, Софья красивая красотою холодной мраморной

статуи...“ A jak správně podotýká, tato metafora se ve spojitosti s postavou Sofji objevuje vskutku často.²

Poté, co se zklamaný Rajskij rozloučí se svou sestřenicí, v jeho mysli vznikne velkolepá představa Sofji jako antické sochy, která zázrakem ožívá. Tento motiv je nám již dobře znám z předchozích románů, jedná se opět o variaci na mýtus o Pygmalionovi a Galatee, jak připomíná J. N. Stroganova. Tentokrát je paralela zcela očividná, Rajskij je umělec a Sofjina dokonalá krása je pro něj velkou inspirací. Stejně jako Pygmalion se pokouší Sofju určitým způsobem přivést k životu a probudit v ní vášeň, přestože doopravdy ji vlastně nemiluje.³

J. A. Kranoščokova připomíná, že tento motiv vycházející z antického mýtu byl v Gončarovově době velmi oblíbený (sám Gončarov jej ostatně různé transformuje a využívá ve všech svých románech). Ke snahám Rajského však dodává, že v jeho případě nejde jen o touhu vzbudit v poněkud chladné Sofje nějaké city, ale konkrétně city k vlastní osobě. Sofjin život byl doposud určován jejími příbuznými, kteří jí neumožnili užít si mládí, zato ji poměrně úspěšně izolovali od skutečného světa. Rajskij chce, aby Sofja začala skutečně žít a aby se duševně a emocionálně rozvinula. Toho lze dosáhnout, pokud ji přiměje zamilovat se. Situace se však obrátí proti němu – Sofja se sice zamiluje, ale do někoho úplně jiného než je její bratranec, a proto Rajskému nezbývá než přiznat porážku a vzdálit se.⁴

Zde můžeme jasně vidět, jak velký je rozdíl mezi postavou Sofji a Julie z *Všedního příběhu*. Obě za sebou mají stejnou zkušenost – společensky výhodné manželství, ovšem bez lásky. Zatímco u Julie se pod vlivem romantické literatury do krajnosti rozvinula emocionalita, Sofja ve srovnání s ní působí skutečně jako socha zbavená citových prožitků. Veškerá přesvědčování ze strany svého bratrance sice blahosklonně vyslechne, ale dlouho k jeho slovům zůstává netečná. Podle Rajského je Sofja příliš svazována společenskými pravidly, tím spíše, že pochází ze starobylého rodu, jehož jméno nesmí být pošpiněno.

² Недзвецкий, В. А. Роман И. А. Гончарова «Обломов». Путеводитель по тексту. Москва 2010, s. 85.

³ Строганова, Е. Н. Миф о Пигмалионе в романной трилогии И. А. Гончарова. In: И. А. Гончаров. Материалы Международной научной конференции, посвящённой 195-летию со дня рождения И. А. Гончарова. Ульяновск 2008, s. 219–220.

⁴ Краснощекова, Е. А. И. А. Гончаров. Мир творчества. Санкт-Петербург 2012, s. 403–407.

J. Blot toto potvrzuje, když říká, že Sofja je obětí konvencí a onoho často používaného spojení „comme il faut“, které výstižně shrnuje celou podstatu problému.⁵

Během jednoho z rozhovorů dojde řeč i na Gribojedovovo drama *Hoře z rozumu* a Sofja přímo nazve Rajského Čackým. J. A. Krasnoščokova upozorňuje na shodu jmen hrdinek z obou děl. Tím ovšem podobnost nekončí, neboť prostředí, ve kterém žije Sofja Bělovodovová se podobá domácnosti Famusovových. A Rajskij se, stejně jako Čackij, snaží o to, aby i jeho Sofja prozřela.⁶

Jak bylo řečeno výše, v Sofje nakonec přeci jen někdo city probudí. Oním šťastlivcem je italský hrabě Milari. Rajskému se podaří toto tajemství uhádnout, přičemž Sofja na toto odhalení reaguje se značnou nevolí. Rajskij si připisuje zásluhu na této situaci, ale to, jakým způsobem se k němu Sofja chová, ho znepokojuje: „Меня оскорбляет ваш ужас, что я заглянул к вам в сердце... – Там ничего нет, – монотонно сказала она.“⁷ Strach z toho, že její tajemství již není tajemstvím, je v případě Sofji pochopitelný. Strohost jejích odpovědí je však zarážející, protože zavdává příčinu k pochybnostem, jestli v ní přeci jen nezůstalo ještě něco z původní „mramorové sochy“ a není k Rajskému snad až zbytečně krutá. I pro to má ovšem umělec vysvětlení: „У злодея под ножом скорее допросишься пощады, нежели у женщины, когда ей нужно закрыть свою любовь и тайну.“⁸ O tom, že láska „probuzené“ Sofji k hraběti Milarimu neměla šťastný konec a že došlo i na tolik obávaný skandál, se Rajskij dozví až zpětně z dopisu svého přítele Ajanova. V tu dobu je však již veškerá jeho pozornost upoutána k událostem v Malinovce.

4.2 *Marfinka*

Marfinka je mladší z vnuček Tat'ány Markovny Berežkovové. Když ji Rajskij po příjezdu do Malinovky spatří při krmení slepic, připadá mu, že se splnila jeho očekávání, neboť tato scéna skutečně odpovídá jeho představám o vesnické idyle. Vzhledem k tomu, že Věra se na začátku Rajského pobytu v Malinovce nachází za Volhou u své přítelkyně, věnuje Rajskij

⁵ Blot, J. Ivan Gontcharov ou le réalisme impossible. Lausanne 1986, s. 158.

⁶ Краснощекова, И. А. Гончаров, cit. dílo, s. 404.

⁷ Гончаров, ПСС, cit. dílo, 7, s. 143.

⁸ Tamtéž, s. 141.

svou pozornost především Marfince. A při střetnutí s její prostotou se u něj opět objevují úmysly překračující hranice čistě rodinných vztahů.

Jak ale píše J. Blot, Marfinka je nevinné dítě. Její projevy náklonnosti k Rajskému rozhodně nejsou známkou lásky a jakékoliv vnitřní touhy mladého muže jsou pro ni nepochopitelné.⁹ V. A. Domanskij, který přirovnává obraz Malinovky a jejího okolí k bukolické Arkadii, píše, že postava Marfinky je vsutku ztělesněním arkadického ideálu. Přestože Rajskij po setkání s ní opět pociťuje touhu povzbudit sestřenici k životu (a především k lásce), nepodaří se mu to ani u této naivní dívky, jejíž povaze není vlastní nic jen náznakem hříšného. Vášeň a podobné věci v ní naopak vyvolávají strach. Marfinka tak, v souladu s babiččinou výchovou, která z ní stvořila čistou bytost, představuje křesťanský ideál ženy.¹⁰

J. A. Krasnoščokova zdůrazňuje jistou podobnost mezi ambicemi Rajského „probudit“ Marfinku a teorií Petra Ivanoviče ve *Všedním příběhu*. Opakuje se model, ve kterém chce starší muž (Rajskému je třicet pět let, Marfince přibližně dvacet let) rozvinout dívku, která se ještě nachází na hranici dětství a dospělosti. Autorka rovněž podotýká, že si Rajskij s Marfinkou počíná jako Erast z Karamzinovy *Ubohé Lizy* (nejedná se o první případ, kdy se ve spojitosti s Gončarovem připomíná toto Karamzinovo dílo, poprvé jsme se s tím setkali u vztahu Lizy a Alexandra ve *Všedním příběhu*). Boris je však, na rozdíl od Erasta, nucen od svých záměrů ustoupit. Tak prostou a upřímnou duši jako je Marfinka se mu nepodaří svést.¹¹

V. I. Melnik vyzdvihuje především Marfinčinu mravní úroveň (jak jsme viděli, odolala pokušení ze strany Rajského) a její vnitřní vyrovnanost, která by mohla být případným zásahem zvenčí jediné narušena. Marfinku pak přirovnává k jiné Gončarovově hrdince – Agafje Pšenicyonové z románu *Oblomov*, neboť obě dvě jsou podle jeho názoru obdařeny podobnou duševní harmonií.¹²

Navzdory tomu, že se Marfinka může zdát svému okolí nedospělá, provdá se dříve než její starší sestra. Jejím manželem se stane Nikolaj Andrejevič Vinekt'jev. On a Marfinka mají

⁹ Blot, Ivan Gontcharov, cit. dílo, s. 194.

¹⁰ Доманский, В. А. Сады романа «Обрыв»: эдем, потерянный и возвращённый рай. In: И. А. Гончаров. Материалы Международной научной конференции, посвящённой 195-летию со дня рождения И. А. Гончарова. Ульяновск 2008, s. 167–171.

¹¹ Краснощекова, И. А. Гончаров, cit. dílo, s. 417–418.

¹² Мельник, В. И. Гончаров и Православие. Духовный мир писателя. Москва 2008, s. 317–318.

poměrně mnoho společného. Oba žijí pod vcelku přísným dohledem svých příbuzných. O Marfínčino blaho dbá babička Taťána Markovna. Marja Jegorovna, matka Vikent'jeva, se snaží zase usměrňovat chování svého syna, což ovšem vůbec nevylučuje láskyplný vztah mezi nimi. Obě ženy jsou si zjevně vědomé toho, že Marfinka i Nikolaj jsou v jistém ohledu skutečně stále dětmi, takže je nesmí nechat zcela napospas nástrahám života. Jak říká V. I. Melnik, ani jeden z nich nežije podle vlastní vůle, ale především podle vůle Taťány Markovny, což se do určité míry podobá nadvládě tetiček nad Sofjou Bělovodovovou. Zmiňuje navíc slova samotného Gončarova z jeho stati *Лучше поздно, чем никогда*, ve které autor o Marfince a Vikent'jevovi říká, že právě tato dvojice nebude babičce přidělovat žádné starosti, protože budou vždy žít podle jejích příkazů.¹³

Přestože jsou oba již dospělí, jejich chování k sobě navzájem vsutku připomíná svou hravostí spíše dětské přátelství než mladou lásku. Dokonce i ve chvíli, kdy se Nikolaj odváží dát najevo své city, je z jeho slov cítit naprostá nezkušenost: „... со мной делается что-то такое хорошее, такое приятное, чего я никогда не испытывал... точно всё шевелится во мне...“¹⁴ To nejsou slova zkušeného svůdníka a ve srovnání s rafinovaným počínáním Borise Rajskeho působí celé Vikent'jevovo vyznání svou upřímnou prostotou až lehce humorně. I přesto se ale Marfinka brání tomuto zcela otevřenému projevu citů a neustále se odvolává na babiččinu autoritu, která by něco takového podle jejího názoru neschválila. Jakkoliv je Vikent'jevovo chování bezelstné, Marfinka se pořád nemůže oprostít od vnitřní poslušnosti a dodržování pravidel Taťány Markovny.

V. A. Domanskij tvrdí, že ve vztahu Marfinky a Vikent'jeva všechno odpovídá oné na počátku zmiňované idyle.¹⁵ S tím můžeme rozhodně souhlasit. Přes všechny Marfínčiny obavy není babička proti svatbě s Nikolajem, právě naopak. Taťána Markovna chápe, že se k sobě Marfinka a Vikent'jev hodí především díky tomu, že se jedná o spřízněné povahy (což ale nemusí být vždy dostatečná záruka spokojeného soužití – viz vztah Alexandra a Julie ve *Všedním příběhu*). Přes všechny pochybnost ohledně toho, jestli obě dospělé děti přeci jen časem zmoudří, nemají Taťána Markovna ani Marja Jegorovna skutečné obavy o jejich budoucnost a ani sám Gončarov neposkytuje čtenáři záminku k tomu, aby mohl o jejich společném štěstí pochybovat. Nejsou dokonce zasvěceni ani do událostí týkajících se Věry a

¹³ Тамтёж, s. 309.

¹⁴ Гончаров, ПСС, cit. dílo, 7, s. 474.

¹⁵ Доманский, Сады романа «Обрыв», cit. dílo, s. 170.

Marka Volochova a s tím souvisejícího přiznání Taťány Markovny, jako by byli doopravdy dětmi, které je třeba před podobnými problémy uchránit.

4.3 Taťána Markovna Berežkovová

V Malinovce, která je fakticky Rajského dědictvím po matce, vládne pevnou rukou Taťána Markovna Berežkovová. Ačkoliv její příbuzenské vztahy s Borisem Rajským, Marfinkou i Věrou jsou poněkud složitější, všichni ji jednoduše nazývají babičkou. Vzhledem k tomu, že vlastní rodinu Taťána Markovna nemá, věnuje veškerou svou péči v první řadě osiřelým vnučkám, a samozřejmě také udržuje v chodu celé hospodářství. Že se jedná o ženu nanejvýš schopnou poradit si i v takové záležitosti, netřeba pochybovat: „Она управляла им, как маленьким царством, мудро, экономично, кропотливо, но деспотически и на феодальных началах.“¹⁶ Je jasné, že se nejedná o žádnou nemohoucí stařenku, naopak je to osoba stále velmi energická a dá se říci přísná. Zároveň ji ale rozhodně nelze zařadit do kategorie krutých vykořisťovatelů. Taťána Markovna sice vyžaduje od služebnictva poctivost a disciplínu, za dobrou službu ale neváhá lidi odměnit a rádně se o ně postarat ve chvílích, kdy je toho třeba. Zdánlivá tvrdost je prostředkem k udržení domácnosti v bezchybném chodu, uvnitř ale Taťána Markovna určitě není bezcitná. Strohou masku si nasazuje pravděpodobně z toho důvodu, že se to jistým způsobem od jejího postavení vládkyně Malinovky očekává a vyžaduje. Zároveň se statkářka Berežkovová těší v okolí poměrně velké úctě, neboť všichni vědí, že se jedná o ženu čestnou a spravedlivou, což se projevuje i v tom, jak pečlivě spravuje majetek svých vnučat.

Rajského vztah k Taťáně Markovně je rozhodně láskyplný, přesto mezi nimi není absolutní shoda. Rajskij je umělec, dalo by se říci nepraktický člověk, hospodářství ani majetkové záležitosti ho vůbec nezajímají. Babička si však myslí, že kariéra, kterou si její vnuk zvolil, není úplně nejlepší volbou a mohl by se více starat o svůj majetek a vůbec si najít nějaké užitečnější zájmy. Nejedná se ovšem o nic, co by překračovalo hranice běžných neshod spojených s generačním rozdílem. Často se stává, že Taťána Markovna napomíná nejen Rajského, ale i své vnučky. Její hlavní starostí je však to, aby byli všichni v pořádku a spokojení. Jedná se tak spíš o vytrvalou snahu mít vše pod kontrolou, než o skutečné kárání kvůli neposlušnosti.

¹⁶ Гончаров, ПСС, cit. dílo, 7, s. 58.

Badatelé ve jméně této postavy spatřují jasné předurčení týkající se její činnosti a charakteru. Pravděpodobně první asociace, která se čtenáři nabízí, bude se slovem беречь, avšak existují i další interpretace. Například V. A. Domanskij poukazuje na to, že příjmení Taťány Markovny – Berežkovová – odkazuje na slovanskou bohyni Bereginu, která měla být mimo jiné ochránkyní domova a rodiny.¹⁷ G. L. Čerjukina nabízí poněkud odlišnou interpretaci jména: „...задача героини зорко следить за непредсказуемой стихией человеческих чувств и, если понадобится, удержать её в берегах.“ Zároveň s tím je i ochránkyní rodových tradic a duchovního dědictví.¹⁸ I. V. Pyrkov navíc podotýká, že se babička ve své péči neomezuje jen na příbuzné, není lhostejná ani vůči Marku Volochovovi nebo Tušinovi.¹⁹ Ať už se tedy jedná o otázky rodiny a majetku nebo o vnitřní pochody, jasně nám z toho vyplývá, že Taťáně Markovně je předurčeno dohlížet na všeobecný pořádek.

Především jedna scéna románu jasně demonstruje babiččinu vnitřní sílu a autoritu v celé její šíři. Taťána Markovna pozve k sobě domů širší společnost a mezi hosty se nachází rovněž Polina Karpovna Krická. Tato postava působí dosti groteskně, jedná se o bývalou lvici salónů, která má však léta největší slávy již za sebou, přestože si to sama odmítá přiznat. Jejím zájmu se příležitostně těší i Boris Rajskij. Na návštěvě u Taťány Markovny se však Polina Krická dočká urážky ze strany Nila Andrejiče Tyčkova, který se značnou ironií poukáže na její směšné chování. Později kvůli tomu dojde ke konfliktu mezi Tyčkovem a Rajským. Stranou pochopitelně nezůstane ani Taťána Markovna, která nakonec vezme věc do vlastních rukou. I. V. Pyrkov zdůrazňuje především to, jak se babička postaví vysokému úředníkovi a zastane se vlastního vnuka bránícího čest Poliny Krické. V tom momentě lze babičku Taťánu Markovnu nejvíce ztotožnit s babičkou Rusí, která je stejně tak ochotná postavit se za své děti, ostatně tento obraz babičky-Rusí používá sám Gončarov na konci svého románu.²⁰

¹⁷ Доманский, Сады романа «Обрыв», cit. dílo, s. 167.

¹⁸ Черюкина, Г. Л. «Талант - быть человеком»: роман И. А. Гончарова «Обрыв» как опыт художественной антропологии. In: И. А. Гончаров. Материалы Международной научной конференции, посвящённой 195-летию со дня рождения И. А. Гончарова. Ульяновск 2008, s. 181–183.

¹⁹ Пырков, И. В. Тема сиротства в романах И. А. Гончарова. In: И. А. Гончаров. Материалы Международной научной конференции, посвящённой 195-летию со дня рождения И. А. Гончарова. Ульяновск 2008, s. 204.

²⁰ Тамtéž, s. 204.

V této scéně lze tedy hledat rovněž vyšší, symbolický význam. I bez přihlídnutí k němu se ale jedná o scénu vsutku působivou. Navzdory tomu, že ani Taťána Markovna nemá Polinu Krickou příliš v oblibě a stejně jako ostatní zúčastnění považuje její chování přinejmenším za nepřístojné, sám tento fakt podle ní nedává nikomu právo tuto ženu urazit. A už vůbec ne, pokud by se tak mělo stát v domě Berežkovové. Nehledě na to, že je to Rajskij, kdo konflikt s Tyčkovem začne, Taťána Markovna záhy ovládne celou situaci. Tyčkovovi vyčíní nejen za urážku Krické, ale i za jeho další hříchy a neopomene připomenout, že se vždy nenacházel v takovém postavení, aby se mohl povyšovat nad ostatní. Rajskij je po právu udiven tím, jak se babička zachovala, a neskrývá své nadšení: „Примите от меня этот поклон, не как бабушка от внука, а как женщина от мужчины. Я удивляюсь Татьяне Марковне, лучшей из женщин, и кланяюсь ее женскому достоинству!“²¹ V tu chvíli Rajskij doopravdy spatří babičku v poněkud jiném světle, než jak o ní smýšlel doposud, a chápe, že si zcela zaslouží jeho úctu. Jestliže v jiných částech tento fakt tolik nevynikne, v této scéně je Taťána Markovna bez nejmenších pochybností ztělesněním autority, která nestrpí žádné prohřešky proti dobrým mravům, nehledě na společenské postavení provinilce.

Jak bylo u postavy Marfinky naznačeno a jak konstatuje i G. L. Čerjukina, o její osud se babička bát nemusí. To už se však nedá říci v případě Věry, jejíž vnitřní svět je pro babičku záhadou. Proto ani Taťána Markovna nemůže své vnučce pomoci poté, co se Věra vrátí ze setkání s Markem Volochovem ve strži.²² V souvislosti s Věřiným trápením se nám ovšem odhalí některé události z mládí Taťány Markovny. Poté, co se od Věry dozví o vztahu s Markem, ožijou v Taťáně Markovně vzpomínky na její vlastní hřích z mládí. Rozdíl spočívá v tom, že jejím vyvoleným nebyl nihilista, nýbrž Tit Nikonyč Vatutin, který ovšem zůstal po zbytek života rodinným přítelem. Pod vlivem Věřina přiznání babička prostřednictvím vnučky opakovaně prožívá pocity hanby a viny. Ty jsou ještě zesílené, neboť si vyčítá, že nedokázala Věru ochránit před tímto osudem a je to především ona, kdo je za tuto situaci zodpovědný.

V této části příběhu se rozpadá obraz Taťány Markovny, který jsme si vytvořili na počátku románu. Ukazuje se, že tato zdánlivě неотřesitelná morální autorita žije celý život ve stínu svého hříchu, na který jí není dovoleno zapomenout a který si je naopak i po letech

²¹ Гончаров, ПСС, cit. dílo, 7, s. 378.

²² Черюкина, «Талант – быть человеком», cit. dílo, s. 182–183.

nucena bolestně připomínat. Ani ona se v mládí nevyvarovala špatných rozhodnutí, z jejichž následků si byla nucena vzít trpká ponaučení pro budoucnost. Celá tato situace však přispěje k jejímu většímu sblížení s Věrou. Babička je důkazem toho, že ani po velké chybě, které se dopustila, nemusí Věra na vše rezignovat a může žít dál, navzdory tomu, že výčitky svědomí možná nikdy zcela nezmizí.

Rajskij, který velmi dobře ví o tom, co se stalo ve strži, a částečně je prostřednictvím Věry obeznámen i s babiččinou minulostí, však celé této situaci může jen přihlížet. Jako umělce ho pochopitelně takové citové vypětí určitým způsobem inspiruje a je překvapen tím, jak dramatické věci se mohou odehrát daleko od hlavního města, kde by nic takového neočekával. Vidí, jak těžko se Věra srovnává se svou chybou, a i v babiččině chování pozoruje značné změny, ale podstatu toho, co se mezi oběma ženami odehrává, zachytit nemůže. Věře babiččina zpověď velmi pomůže vyrovnat se s vlastním hříchem. Taťána Markovna se cítí vinna za svůj poklesek především před vnučkou, kterou postihla stejná věc, ale Věra její minulost nikterak neodsuzuje.

J. Blot tvrdí, že se mezi Věrou a babičkou vytvoří jakési spojení, které příkládá hlavní vinu za nastalou situaci mužům. To oni je přivedli do této situace, neboť je jim na rozdíl od žen vlastní chtíč, jehož jsou ženy oběťmi. Zároveň nás autor upozorňuje na to, že vztah Taťány Markovny a Tita Nikonyče se podobá vztahu Gončarovovy matky a jeho kmotra Tregubova. Přestože Tit Nikonyč nenabídl Taťáně Markovně sňatek, zůstal jí po celé roky na blízku a stále je v jejím domě častým hostem.²³

Díky sdílenému trápení a v podstatě i sdílenému hříchu babička a Věra jedna druhou konečně lépe pochopí. Věra babičce říká: „Я не страдала бы так сильно, если б так же сильно не любила тебя! Как долго мы не знали с тобой друг друга!“²⁴ To jen dokazuje, že mezi nimi skutečně byla nějaká překážka, která pravděpodobně spočívala ve vzájemném neporozumění. Ta nyní ovšem padla díky společné zkušenosti.

²³ Blot, Ivan Gontcharov, cit. dílo, s. 186.

²⁴ Гончаров, ПСС, cit. dílo, 7, s. 689.

4.4 Věra

Ze všech tří hlavních ženských postav, Rajského příbuzných z Malinovky, se právě Věra těší největšímu zájmu ze strany svého bratrance. Její počáteční nepřítomnost jen podněcuje Rajského zvědavost, neboť jeho poslední vzpomínky na ni pocházejí z doby, kdy byly obě i se sestrou ještě malá děvčátka. Na rozdíl od Marfinky, jejíž chování odpovídalo tomu, co by člověk očekával od pětiletého dítěte, Věra byla už od útlého věku uzavřenější a vážnější. Před setkáním s již dospělou Věrou se Rajskij dozvídá, že starší z dívek nežije s babičkou a Marfinkou, nýbrž pobývá odděleně ve starém domě. Poté, co se Věra konečně vrátí z návštěvy u své přítelkyně, se tam s ní Rajskij také konečně setká. Jeho první dojem je takový, že se Věra nepodobá žádné z žen, které ho dříve zaujaly – ani Sofje, a už vůbec ne Marfince: „... какая противоположность с сестрой: та луч, тепло и свет; эта вся – мерцание и тайна, как ночь – полная мглы и искр, прелести и чудес!“²⁵ Zcela zjevná je jejich fyzická odlišnost, Marfinka je světlovlásá, od pobývání venku trochu opálená, Věra je naopak bledá a vlasy i oči má tmavé, což jen posiluje Rajského kontrastní dojem z obou sester.

V. A. Domanskij se zabývá tím, jak se jejich rozdílnost odráží i v prostředí, jež nejčastěji vyhledávají. Zatímco Marfinka má svou idylickou zahradu, která je místem přinášejícím radost, Věra si za své útočiště vybrala starý, opuštěný dům, jehož bezprostřední okolí je jako stvořené pro to, aby v něm hrdinka mohla trávit čas jen s vlastními myšlenkami. Stejně tak se liší i jednotlivé vztahy, které z tak odlišné atmosféry vzejdou – ničím nezkažená láska Marfinky a Vikent'jeva oproti komplikované lásce Věry k Markovi.²⁶

V. I. Melnik dochází k závěru, že ve srovnání s nevinnou Marfinkou je postava Věry živější, neboť si na rozdíl od ní projde pochybnostmi i vnitřním bojem a během tohoto procesu získá značné zkušenosti. Její rozpolcenost mezi tradičními hodnotami, jež zastává Taťána Markovna, a novým řádem jak ho hlásá Marek Volochov, je zároveň obrazem rozpolcenosti Ruska, které má rovněž na výběr mezi dvěma možnostmi, kudy se bude ubírat dál.²⁷

²⁵ Тамтэж, s. 288.

²⁶ Доманский, Сады романа «Обрыв», cit. dílo, s. 169–172.

²⁷ Мельник, Гончаров и Православие, cit. dílo, s. 375–378.

Značná část Věřiny charakteristiky je postavena na tom, jak se liší nejen od své sestry, ale také od krasavice Bělovodovové, což pochopitelně neuniká pozornosti badatelů. Proč je právě Věra ztělesněním ideální ženy, jak si ji představuje Boris Rajskij, objasňují ve společné práci M. M. Jegošina a J. V. Pepeljaeva. Ideál Rajského-umělce v sobě musí spojovat přitažlivost fyzickou i duševní. Zároveň ale musí být schopný se určitým způsobem měnit. A právě to splňuje ze všech hrdinek románu jedině Věra. A z hlediska inspirace je pro umělce nejzajímavější ve chvíli, kdy prožívá ta největší vnitřní muka.²⁸ J. A. Krasnoščokova dodává, že kromě zjevné krásy a inteligence je Věra navíc nezávislá bytost. To ji činí jedinečnou a zajímavou, takže se Rajskij rozhodne, že o této ženě napíše román.²⁹

Již byla zmíněna slova G. L. Čerjuginové, že pro Taťánu Markovnu i pro Rajského jsou Věra a její vnitřní svět skutečnou záhadou. Jak ale autorka píše, Rajskij k Věře nepocítuje ani tak skutečnou lásku, jako spíš uměleckou zvědavost a touhu odhalit, co se skrývá v jejím nitru. Věra si je jeho úmyslů dobře vědoma, ale nehodlá mu jeho snažení nijak ulehčit.³⁰

V souvislosti s uměleckými záměry Rajského se nám zde již poněkolkáté nabízí variace na příběh o Pygmalionovi a Galatee, jímž se blíže zabývá J. N. Stroganova. Po neúspěšných pokusech se Sofjou a Marfinkou se Boris nevzdává a hodlá se pokusit o totéž i u Věry. Ta však v oblasti lásky poněkud překvapivě rozvíjet nepotřebuje, neboť miluje Marka Volochova. Z toho důvodu se Rajského snahy opět ukazují jako zcela zbytečné, ideální ženu stvoří sám život a tento proces nevyžaduje žádný zvláštní zásah člověka.³¹ J. A. Krasnoščokova podotýká, že při konfrontaci s Věřinou vyspělostí navíc vyniká Rajského vlastní nedospělost, což je motiv, který se v Gončarovově tvorbě rovněž často opakuje. Hlavní hrdina zjišťuje, že už Věru vlastně ani nemá čemu učit.³²

²⁸ Егошина, М. М., Пепеляева Е. В. Крейслер и Райский как герои-художники. (Осмысление романа «Обрыв» в контексте западноевропейской литературы: сопоставительный анализ). In: И. А. Гончаров. Материалы Международной научной конференции, посвящённой 195-летию со дня рождения И. А. Гончарова. Ульяновск 2008, s. 356–357.

²⁹ Краснощекова, И. А. Гончаров, cit. dílo, s. 419.

³⁰ Черюкина, «Талант – быть человеком», cit. dílo, s. 182.

³¹ Стrogанова, Миф о Пигмалионе, cit. dílo, s. 220–221.

³² Краснощекова, И. А. Гончаров, cit. dílo, s. 423.

Chování sestřenice přijde Rajskému zpočátku chladné. Je zjevné, že mu Věra nedůvěřuje natolik, aby se mu otevřeně svěřovala se svými záležitostmi. To ji ale činí v jeho očích ještě zajímavější. Doslova posedlost ale v Rajském vyvolá zjištění, že si Věra píše s člověkem, jehož totožnost nechce za žádných okolností odhalit. Nejprve Boris pochybuje, jestli jsou dopisy na modrém papíře doopravdy od někoho, koho Věra miluje. Po bližším pátrání se však utvrdí v tom, že nemůže jít o žádnou jinou záležitost. Touha zjistit, kdo je onen vyvolený, který si již stihl získat Věřino srdce, nedá Rajskému spát. Za žádných okolností by ho však nenapadlo, že autorem dopisů na modrém papíře je Marek Volochova a že právě s ním se Věra schází ve strži.

O tom, jak vlastně došlo k jejich seznámení, se dozvídáme poměrně pozdě, až na konci třetí části románu. Z této scény vyplývá, že Marek zjevně vzbudil ve Věře zvědavost, navzdory očekáváním ale nebyla zaskočena ani jeho chováním, ani názory, které dával otevřeně najevo. Dokonce ani odhalení, s kým má tu čest a co všechno má tento člověk na svědomí, nevyvolalo u Věry žádné zděšení. Naopak to byl podle všeho Marek, kdo byl zaskočen setkáním se samostatně přemýšlející dívkou, zvláště když se ho dotýká nebála. Dojem, který Věra udělala na Volochova, se docela podobá tomu, jak zapůsobila na Rajského. Očividně ani jeden neočekával, že se střetne se ženou, která se nenechá lehce ovlivnit a bude schopná jim oponovat.

Na to, jak blízcí jsou si ve skutečnosti Boris Rajskij a Marek Volochova, poukazuje i J. A. Krasnoščokova, která tvrdí, že se v podstatě jedná o totožný typ. Snaží se přesvědčit Sofju, potažmo Věru o tom samém a používají k tomu velmi podobných prostředků. Tolikrát zmiňované probuzení citů a vášní nakonec prožívá i Věra, ale opět je objektem jejího zájmu někdo jiný než Boris (což se podobá případu se Sofjou).³³

V. I. Melnik vidí ve vztahu Věry a nihilisty Volochova paralelu k příběhu Démona ze stejnojmenné poémy M. J. Lermontova. Právě scéna prvního setkání Věry s Markem předpovídá jeho démonickou úlohu, neboť nabízí Věře „jablko poznání“. Autor ale rovněž připomíná, že Markovy úmysly se příliš neliší od těch, které měl na začátku románu i Boris Rajskij, když se pokoušel přimět Sofju k osvobození se od přísných společenských pravidel. Věru však k Markovi přitahuje především touha napravit jej a ukázat mu správnou cestu. V tom je patrná podobnost mezi Věrou a další Gončarovovou hrdinkou – Olgou Iljinskou

³³ Tamtéž, s. 437–440.

z románu *Oblomov*. Obě spojuje jistá pýcha, která jim dává pocit, že je v jejich silách takový úkol splnit.³⁴

Spojitost mezi Věrou a Olgou potvrzuje rovněž J. A. Krasnoščokova, neboť láska obou hrdinek má velmi podobné kořeny – na jejím počátku stála zvědavost, kterou v nich probudili dotyční muži. Věra se při snaze přivést Marka na správnou cestu zamilovává čím dál tím více, stejně jako Olga však nemiluje skutečného člověka, ale spíše představu, kým by se mohl jejím přičiněním stát. A její úmysl se v podstatě ani tolik neliší od úsilí Rajského vnuknout člověku myšlenku na lásku a svobodu. Situace je však o to složitější, že ona i Marek jsou hrdé a sebevědomé osobnosti, které chtějí jeden druhého přesvědčit o vlastní pravdě a ani jeden nehodlá jen tak ustoupit.³⁵

J. Blot ovšem upozorňuje, že podoba mezi Olgou a Věrou je spíše vnější. Obě se sice dopouštějí stejné chyby, každá si přeje přetvořit milovaného muže k obrazu svému. Podle autorova názoru je však jen láska Olgy skutečná. Věřina láska podněcuje zvědavost, ale je svým způsobem chladná, a setkání Věry s Markem se odehrávají spíše ve znamení slovních pří, než že by při nich docházelo na hluboké emoce.³⁶

Při hlubším rozboru Věry se zjevně nelze ubránit jejímu srovnávání s jinými hrdinkami Gončarova, ať už v rámci románu *Strž* nebo i zbylých dvou. Na jednu stranu je neustále zdůrazňována Věřina odlišnost od jiných mladých žen – netečné krasavice Sofji a dětsky naivní Marfinky. Ani jedna z nich zřejmě nevyniká takovou duševní rozvinutostí a zároveň samostatností v jednání i smýšlení, což činí Věru obzvláště přitažlivou pro Rajského, který u dříve zmíněných žen přesně takové vlastnosti postrádal. Zároveň je tím ale Věra zajímavá i pro Volochova, neboť je mu při vzájemných sporech dostatečně silným protivníkem, kterého se mu nepodaří obvyklými prostředky zastrašit nebo zlomit. Tedy i takový člověk je nucen přiznat, že Věra je žena doopravdy výjimečná. Ve strži, která se stala obvyklým místem jejich setkání, dojde i k rozhodujícímu rozhovoru. Marek se nehodlá nechat svázat společenskými pravidly, přestože Věru miluje, odmítá jí slíbit manželství a společný život. Věra se zase nemůže smířit s představou lásky časově omezené, která nebude trvat až do smrti. A přestože je odhodlaná trvat na svém přesvědčení a obětovat vztah s Markem, vidina definitivního odloučení Věru nakonec zlomí, takže mu v rozhodující chvíli podlehne.

³⁴ Мельник, Гончаров и Православие, cit. dílo, s. 337–359.

³⁵ Краснощекова, И. А. Гончаров, cit. dílo, s. 442–444.

³⁶ Blot, Ivan Gontcharov, cit. dílo, s. 182–183.

Jak osudové chyby se dopustila, si Věra uvědomí pochopitelně až ve chvíli, kdy už je příliš pozdě. A celou situaci nijak neulehčí chování Borise Rajského. Předtím, než se Věra vydala do strže na poslední setkání s Markem, to byl právě on, kdo měl možnost jí v tom zabránit, ale přes velké váhání ji nechal jít. Zároveň ho však přemohla zvědavost, takže záhy zjistil, co se mezi Věrou a Markem odehrálo. Zjištění, že po celou dobu Věra milovala právě Marka, jím otřásl a zároveň se cítil uražen a zhnusen tím, jak hluboko kvůli takovému člověku jeho sestřenice klesla. V záchvatu žárlivosti se proto rozhodne dát Věře najevo své pohrdání. Poté, co se Věra vrátí domů, hodí jí Boris do okna kytici pomerančových květů. O symbolice tohoto gesta se zmiňuje N. V. Kalinina. Pomerančové květy mají být znakem nevinnosti (první kytice, kterou má Věra u sebe v pokoji, je určena pro nevěstu Marfinku). Druhá kytice, kterou Rajskej hodí Věře, je pak myšlena jako urážka, neboť ví, k čemu došlo mezi ní a Markem.³⁷

Přestože Rajskej tohoto gesta později lituje, Věra mu nic nevyčítá. Její hlavní problém spočívá v tom, jak o všem říct Taťaně Markovně. Právě z jejího soudu má Věra největší strach. Jak ale bylo řečeno výše, Taťána Markovna si prošla velmi podobnou zkušeností a veškerou vinu za to, čeho se dopustila Věra, bere na sebe. Na základě toho, že v podstatě sdílejí tento hřích, si k sobě najdou cestu a více jedna druhou pochopí. Zároveň se ale nelze ubránit dojmu, že dvě silné ženské postavy, které svými vlastnostmi od začátku převyšovaly všechny ostatní, byly podrobeny kruté zkoušce a že je stálo velké úsilí tuto zkoušku přestát, neboť byly dovedeny pravděpodobně na samý okraj svých možností.

Další, komu se Věra rozhodne přiznat, je Ivan Ivanovič Tušin. Lesník a bratr jedné z Věřiných přítelkyň Věru miluje, a přestože je překvapen tím, čeho se dopustila, nic to na jeho citech nemění. V. I. Melnik v rámci srovnání příběhu Věry a Tamary z *Démona* říká, že právě Tušin, stejně jako Lermontovův Anděl, ochrání Věru nehledě na její chybu. Částečně pak najde útěchu i u babičky a Rajského.³⁸ Jak píše J. Blot, Tušin svou shovívavostí vůči Věřinu hříchu a tím, že není zaslepen předsudky ohledně ženské lásky, dává při konfrontaci s Markem jasně najevo svou převahu. Jedná se tak v podstatě o symbolické vítězství tradičního Ruska nad nihilismem a tím, co hlásá.³⁹

³⁷ Калинина, Н. В. Флоросемантический код в романах И. А. Гончарова. In: И. А. Гончаров. Материалы Международной научной конференции, посвященной 195-летию со дня рождения И. А. Гончарова. Ульяновск 2008, s. 213.

³⁸ Мельник, Гончаров и Православие, cit. dílo, s. 344.

³⁹ Blot, Ivan Gontcharov, cit. dílo, s. 113–114.

Na zajímavý zvrát upozorňuje ještě J. A. Krasnoščokova. V podstatě ve všech Gončarovových románech se v určitých chvílích projeví jistá duševní nerovnost mezi mužskými a ženskými postavami (přičemž jsou to obvykle ženy, kdo má převahu). Výše bylo naznačeno, že i Věra svou vyspělostí překvapí Rajského (a v podstatě i Marka). Po událostech ve strži se ale situace obrátí – Marek nabídne Věře manželství, ale ona něco takového jednoznačně odmítá. Její vnitřní síla ji opustila a první reakcí v takové situaci je jako dítě hledat pomoc u babičky, odčinit své hříchy poslušností. Úlevu jí pochopitelně přinese i oddanost Tušina, který je ve srovnání s Rajským i Volochovem praktický, dobrý člověk, a který Věře dopřeje klid. Přesto všechno však Gončarov nechává Věřin příběh otevřený, neboť není definitivně ukončen její svatbou s Tušinem.⁴⁰

Závěrem se velmi krátce zmiňme o tom, kde čerpal Gončarov inspiraci pro postavu Věry. V souvislosti s Olgou Iljinskou bylo zmíněno jméno Jekatěрины Pavlovny Majkové, ženy novináře Vladimira Nikolajeviče Majkova. T. V. Sokolova však podotýká, že tato žena bývá často považována za předobraz obou hrdinek, Olgy i Věry. Gončarov byl přítelem rodiny Majkovových, znal se tedy i s Jekatěrinou Pavlovnou, kterou velmi obdivoval. Přibližně v době, kdy pracoval na románu *Strž*, došlo ke skandálu – Jekatěrina Pavlovna utekla od manžela i od dětí k milenci. Na základě Gončarovových dopisů adresovaných Majkové autorka poukazuje na rozčarování spisovatele, který takové jednání neschvaloval, přestože předtím si této ženy velmi vážil. Z estetických důvodů se proto rozhodl, že jeho hrdinka Věra se nevydá stejnou cestou jako její předloha a nebude následovat Marka Volochova, namísto toho jí dal možnost spojit svůj život s Tušinem.⁴¹

⁴⁰ Краснощекова, И. А. Гончаров, cit. dílo, s. 446–453.

⁴¹ Ненарушаемая связь. К истории романа И. А. Гончарова «Обрыв». Воспоминания о Е. П. Майковой. Письма. Москва 2009, s. 5–11, 33–36.

5 Závěr

Vzhledem k rozsahu této práce nebylo možné věnovat odpovídající prostor všem ženským postavám, které se vyskytují napříč Gončarovovými romány, domníváme se však, že nebyla opomenuta žádná z hlavních hrdinek. Na základě tvrzení různých badatelů i vlastního pozorování můžeme konstatovat, že ačkoliv středem každého ze tří románů je jedna hlavní mužská postava, ženy nejsou odsunuty do pozadí a rozhodně nehrají druhořadou roli. V podstatě veškerá dynamika příběhu stojí na hrdinových vztazích se ženami, jsou to obvykle ony, kdo jej přiměje k větší aktivitě, kdo jej inspiruje a zároveň s tím mu pomáhá se vyvíjet. Gončarov svým hrdinkám věnuje vskutku velkou pozornost a někdy se až může zdát, že skutečným záměrem autora nebylo zobrazit peripetie Alexandra Adujeva, Ilji Oblomova nebo Borise Rajského, ale spíše jejich prostřednictvím zachytit povahy a proměny žen, které zasahují do jejich životů.

Měli jsme možnost vypořádat, že Gončarov ve svých dílech často opakuje určitá schémata a vytváří situace, které jsou na první pohled téměř totožné. Máme zde například tři hrdinky, které sdílejí podobnou zkušenost, a sice „nerovné manželství“. Je to případ Julie Tafajejové a Lizavety Alexandrovny ze *Všedního příběhu* a Sofji Bělovodovové ze *Strže*. Zjevně největší zklamání z takového svazku pocítila Julie Tafajejová, která si vytvořila svůj ideál především na základě romantické četby, a celý její život se pak nesl v hledání tohoto ideálu. Ukazuje se však, že její představy jsou při pokusu o převedení do reality neslučitelné s normálním životem. V jiném duchu se odvíjelo mládí Sofji Bělovodovové, jejíž výchova nebyla zdaleka tolik založená na rozvíjení fantazie. Naopak se s ní zacházelo poměrně přísně, neboť její hlavní povinností bylo především to, aby důstojně reprezentovala svůj rod. Z tohoto pohledu byl její pozdější sňatek nanejvýš uspokojivý, neboť jí zajistil odpovídající společenské postavení.

Trochu odlišná je situace Lizavety Alexandrovny. Její muž je zaslepen teoriemi o tom, jak si zajistit spokojené manželství. Bohužel už ale nevidí, že má doma rozumnou ženu, se kterou by mohl prožít velmi příjemný život i bez toho, aby jí jakkoliv skrytě manipuloval. Proto můžeme říci, že navzdory prvotním předpokladům je právě jejich manželství nakonec tím nejnešťastnějším. Zatímco Julie i Sofja vstupovaly do manželství s představami, které byly v jistém smyslu deformovány jejich výchovou, Lizaveta Alexandrovna ničím podobným

netrpěla. Její svazek s Petrem Ivanovičem měl velký potenciál, ale všechno bylo zmařeno necitlivým přístupem, který nebyl ani v nejmenším nutný.

V souvislosti s manželstvím je poměrně zajímavé, že se v Gončarovových románech jen velmi málo vyskytují děti. *Oblomov* je v podstatě jediný román, kde se hlavní hrdinky objevují v roli matky, avšak ani pro jednu z nich není mateřství hlavním zájmem. Ke zjištění, co od života vlastně očekávají, jim pomůže vztah s Iljou Iljičem.

Olga v boji za záchranu jeho ducha sama dospěje a díky nevydařené lásce získá zásadní životní zkušenost. Nakonec najde ideálního partnera v Andreji Štolcovi, který sdílí její přístup k životu. Přesto Olga není schopná dosáhnout ani v rámci spokojeného rodinného života duševního klidu. Ačkoliv podstata toho, co ji trápí a po čem dalším touží, není úplně jednoznačná, přinejmenším velmi dobře ví, co nechce. Uvědomí si to právě díky Oblomovovi, jehož představa ideálního života je tak moc vzdálená té její, že je pro tyto dva lidi nemožné spojit své životy. Olgu tedy ani na konci nezastihneme ve stavu dokonalého štěstí, neboť její povaha jí nedovoluje jednoduše se spokojit s tím, co má, ustrnout na místě a nepokusit se o něco víc.

Agafja na rozdíl od ní nemá ambice, které by přesahovaly hranice běžného života. Setkáním s Iljou Iljičem získává její život konkrétní cíl. Ona k němu vzhlíží a jejím hlavním přáním je zajistit mu vše, co by mohl potřebovat. Nezištně mu slouží a je za toto své snažení odměněna láskou svého idolu. Manželství ji vskutku pozvedne na vyšší úroveň, protože kromě dosavadní funkce hospodyně získává práva a povinnosti legitimní manželky člověka, kterého zbožňuje. Za takových podmínek už nic nebrání tomu, aby se naplno realizovala v péči o novou, úplnou rodinu, kterou opětovně získává díky Oblomovovi. Podle všeho pro ni není hlavním posláním být matkou, nýbrž manželkou, což není tak úplně typické (láska mateřská, potažmo láska rodičovská, bývá obvykle nadřazena lásce manželské). Tím by se dal vysvětlit i fakt, že Agafja po smrti Oblomova dává jejich společného syna Andreje bez velkého váhání na výchovu do Štolcovy rodiny. Evidentně je to teprve muž, kdo pro ni představuje dostatečný podnět k mobilizaci veškerých sil a schopností, takže je pak může využít k zajištění jeho blaha.

Většina hlavních hrdinů (s výjimkou Alexandra Adujeva) nemá naživu rodiče, čímž se podrobněji zabývá například I. V. Pyrkov.¹ Rovněž V. A. Kotelnikov v jedné ze svých prací

¹ Пырко́в, И. В. Тема сиротства в романах И. А. Гончарова. In: И. А. Гончаров. Материалы Международной научной конференции, посвященной 195-летию со дня рождения И. А. Гончарова. Ульяновск 2008, s. 198–207.

upozorňuje na to, že především ženské postavy v Gončarovových románech často postrádají matku.² Tuto roli však obvykle zastoupí některá jiná postava, která na sebe vezme jakousi rodičovskou úlohu. Ve *Všedním příběhu* se Alexandr po většinu času nachází mimo dosah své matky Anny Pavlovny, díky sňatku strýce však získává zastánkyni v podobě Lizavety Alexandrovny. Tím, že jsou si věkově blízcí a Lizaveta Alexandrovna je v hloubi duše rovněž povaha do jisté míry romantická, může Alexandrovi poskytnout skutečnou útěchu, neboť chápe problémy, kterými si prochází. V románu *Oblomov* je oním mateřským typem bezpochyby Agafja. V první řadě je matkou svých dětí, zároveň je ale v očích Ilji Iljiče onou ideální ženou, jejíž obraz si utvořil z velké části na základě dětských vzpomínek na vlastní matku. Ve *Strži* má toto poslání Taťána Markovna Berežkovová, dalo by se však říci, že není jen matkou nebo babičkou, ale přímo hlavou rodiny, neboť se stará o celou Malinovku. Spravuje sama veškerý majetek, dohlíží na chod hospodářství, zároveň je morální autoritou i pro široké okolí, které k ní chová nejvyšší úctu. Nesplňuje tedy onu představu matky-něžné pečovatelky, o které tolik snil Oblomov.

Můžeme porovnat rovněž to, jak se u jednotlivých hrdinek projevují následky jejich výchovy. Navzdory tomu, že Naděnka Ljubecká je jedna z mála postav, která má matku, ta pro ni nepředstavuje téměř žádnou autoritu. Naopak se do značné míry podřizuje rozmarům své dcery, a viděli jsme, že Naděnka se následně pokouší uplatňovat podobné způsoby i při jednání s Alexandrem. Opakem může být Sofja Bělovodovová, o jejíž matce si můžeme udělat představu pouze z vyprávění, avšak podle všeho šlo o ženu velmi lpící na společenských pravidlech (na rozdíl od Sofjina otce, který se zdá být v mnoha ohledech liberálnější). Zjevně je to zásluha především jí a dvou stejně založených tetiček, že ze Sofji vychovali sice poslušnou, ale zároveň chladnou osobu.

Olga Iljinská byla vychována svou tetou, ženou rovněž dbající na morálku, která ovšem neudusila svou neteř přílišnou přísností. I díky takovému přístupu není Olga ani rozmazlená jako Naděnka, ale ani nepřišla o schopnost svobodně myslet a rozhodovat se. Jiná je situace Marfinky, které matku nahradila babička, velmi autoritativní osobnost. Marfinka je však ze své podstaty poslušná a ochotná podřídít se pravidlům. Dělá tedy to, co jí řekne Taťána Markovna, zároveň se tím ale necítí omezená a nepokouší se nijak vzepřít, neboť je to pro ni přirozené.

² Котельников, В. А. «Вечно женское» как жизненная и творческая тема Гончарова. In: *Обломов: константы и переменные. Сборник научных статей.* Санкт-Петербург 2011, s. 71.

Právě postavu Marfinky bychom mohli porovnat s Lizou ze *Všedního příběhu*, neboť jsou to svým způsobem „nevinné duše“. Obě dvě stojí do určité míry stranou hlavního zájmu. Lizu na rozdíl od předchozích žen Alexandr nemiluje, jejím prostřednictvím si chce v podstatě vyzkoušet své schopnosti a rozptýlit se. Na rozdíl od Marfinky není Liza tak dětsky prostá, avšak bezpochyby je ve své lásce k Alexandrovi naivní, a proto jeho lest neumí prohlédnout. Paradoxně je to tedy ona a ne Marfinka, kdo se téměř nechá svést, a od skutečného problému ji uchrání jen bdělost vlastního otce. Co se týče Marfinky, ve srovnání se svou sestrou není tak přitažlivě tajemná a nezávislá. Na první pohled se zdá, že ji bude snadné ovládat, protože je vždy poslušná a zvyklá dělat to, co se jí řekne. Přesto ale Marfinka odolá všem pokušením Borise Rajského. Na rozdíl od Lizy, která věřila v upřímnost Alexandrových úmyslů, Marfinka ani netuší, že Rajskij nějaké úmysly má. I její vztah k Vikent'jevovi je dětsky kamarádský, bez jakékoliv myšlenky na lásku. Postava Marfinky je, částečně svým založením, částečně vlivem babiččiny výchovy, tak bezelstná, že vztah mezi mužem a ženou je pro ni zbavený jakýchkoliv milostných prvků. Toto vidění světa ji uchrání před zklamáním podobným tomu Lizinu.

Badatelé se shodují, že stejně jako existuje návaznost mezi třemi Gončarovovými romány, můžeme vidět i spojitost mezi jejich hlavními hrdiny. Adujev, Oblomov a Rajskij jsou si v lecčems podobní a nejinak tomu je i u ženských postav, což bývá rovněž příležitostně připomínáno. Bylo již řečeno, že kupříkladu J. Blot poukazuje na podobnost Naděnky Ljubecké s Olgou Iljinskou a Věrou, ovšem postavu Naděnky považuje za ještě ne tak rozvinutou.³ Je celkem pochopitelné, že Naděnka stojí trochu stranou – na rozdíl od Věry a Olgy je její prostor v rámci *Všedního příběhu* omezený, neboť po rozchodu nenávratně mizí z Alexandrova života. Nicméně jsme viděli, že rovněž patří k onomu typu hrdinek, které se díky lásce velmi rychle rozvíjejí a získávají zkušenosti (a překonávají tím své muže).

Rozdíl mezi Olgou a Věrou spočívá především v tom, že každou z nich zaujal zcela jiný typ člověka. Všimá si toho i J. A. Krasnoščokova – zatímco Ilja Iljič se do značné míry nechává Olgou ovládat, Věřina situace je složitější, protože stejně jako chce ona přesvědčit o své pravdě Marka, pokouší se o totéž i on.⁴ Olga je odhodlaná ukázat Oblomovovi, že život nabízí příliš mnoho na to, aby ho člověk prožil pasivně. To, že se její snaha ukáže jako beznadějná, si pochopitelně přiznává nerada. Není nic nepřirozeného, že po prožitém

³ Blot, J. Ivan Gontcharov ou le réalisme impossible. Lausanne 1986, s. 173.

⁴ Краснощекова, Е. А. И. А. Гончаров. Мир творчества. Санкт-Петербург 2012, s. 444.

rozchodu začne pochybovat a dokonce litovat toho, co se mezi nimi odehrálo (jakkoliv si předtím tuto možnost nechtěla připustit). Je to pro ni zcela nová situace, se kterou nemá žádné zkušenosti, a proto potřebuje Štolcovo ujištění, že se v podstatě nic špatného nestalo, aby mohla pokračovat dál.

Věřina situace je jiná, dalo by se říci nebezpečnější. Ona se nesnaží předělat poddajnou osobnost, ale naopak člověka konfliktního, agresivního, který neuznává pravidla. Cena za vítězství je vysoká – Věra napřed Markovi podlehne, a on je teprve poté ochoten změnit své stanovisko a nabídnout jí manželství. Na to už je ale pozdě, neboť špatné rozhodnutí bylo učiněno a jednoduše jej napravit nelze. Věra si musí prožít všechny následky svého chování, musí vytrpět vnitřní muka, poučit se z nich a najít způsob, jak jít dál. V tom jí pomůže její rodina a také Tušin svou bezvýhradnou podporou, takže se ani ona nemusí vzdát myšlenky na šťastnou budoucnost.

Obecně můžeme říci, že Gončarov je ke svým hrdinkám dosti shovívavý – žádnou z nich nečeká tragický konec v pravém slova smyslu. Některé z nich se sice nenacházejí v příliš utěšené situaci (např. Lizaveta Alexandrovna, Julie, Liza, Sofja), na druhou stranu vidíme, že ty hrdinky, které se dopustily nějaké chyby, nejsou okamžitě odsouzeny k zatracení. Vše do značné míry závisí na společnosti a především na jejich nejbližším okolí. Je zřejmé, že velké škody může napáchat nesprávná výchova (Julie, Sofja) nebo bezcitný manžel (Lizaveta Alexandrovna). Přestože v těchto případech se hrdinky samy nedopustily žádného fatálního omylu, přístup okolí je v podstatě odsoudil k životu bez možnosti uskutečnit svá přání a představy. Máme zde ovšem i hrdinky, které určitým způsobem pochybily, dostaly se do složité situace, ale díky podpoře a porozumění blízkých nebyly za své konání potrestány nebo dokonce odsunuty na okraj společnosti (částečně Olga, ale především Věra).

Na hrdinky Gončarovových románů jsou v souvislosti s dobovými poměry kladeny vysoké nároky, především co se týče morálky. Z toho vyplývá velká nejistota a výčitky v případě jakéhokoliv narušení společenských pravidel. A v tu chvíli je zcela klíčový zásah zvenčí, neboť budoucnost dotyčné se odvíjí od toho, jak se k jejímu činu postaví ti, jejichž názorů si cení nejvíce. Určující vliv na osud ženy tak má ten, kdo ji ovlivní v zásadních životních rozhodnutích, ne někdo, kdo ji bude zahrnovat moudry v situaci, kdy jsou podobné rady neaktuální a abstraktní. Vyžaduje to ovšem značnou odvahu, neboť tím na sebe dotyčný bere velkou zodpovědnost – viděli jsme, že vnímavý přístup dokáže mnohé napravit a povzbudit hrdinku k životu, na druhou stranu strohé zacházení v nepravou chvíli zlomí i

silnou povahu. Trochu paradoxní je, že v románu *Všední příběh*, jehož ladění je alespoň zpočátku vcelku humoristické, dopadají osudy ženských postav spíše neutěšeně. Naproti tomu *Strž*, jejíž události jsou (navzdory veškerým Rajského očekáváním) dosti dramatické, končí přes komplikovanost situace poměrně nadějně a povzbudivě.

Až na některé výjimky mají hrdinky Gončarovových románů několik základních věcí společných – jsou to ženy z vyšší vrstvy, vzdělané a inteligentní. Liší se od sebe povahou a rovněž se liší i jejich okolí, které vůči nim bývá naladěno různě. Gončarov sice opakovaně vytváří podobné situace, avšak v závislosti na výše uvedených rozdílech dochází k různým výsledkům a přes zdánlivě stejnou výchozí pozici nelze spolehlivě předpovědět, jakou cestou se hrdinka vydá a zda dosáhne svého cíle. Potěšující je však zjištění, že ani v případě chybných rozhodnutí se nemusí okamžitě vzdát svých snů, jestliže najde oporu v blízkých lidech. Gončarov na jednotlivých osudech svých hrdinek dokazuje, že je relativně snadné zničit naděje a promarnit potenciál ženy i ve chvíli, kdy se vše zdá být ideální. Zároveň je však možné ženu díky lásce a pochopení, navzdory zdánlivé bezvýchodnosti situace, vytáhnout z hloubky strže tak, aby byla bohatší o zkušenosti (byť negativní) a připravená vylézt z nich něco užitečného pro svou budoucnost. Je navíc zřejmé, že podle Gončarova si žena právě takový přístup zaslouží.

6 Bibliografie

Prameny

ГОНЧАРОВ, И. А. Полное собрание сочинений и писем в двадцати томах. Санкт-Петербург: Наука, 1997- .

GONČAROV, I. A. Všední příběh. Přel. Ruda Havránková, verše Luděk Kubišta. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959.

GONČAROV, I. A. Oblomov. Přel. Prokop Voskovec. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956.

GONČAROV, I. A. Strž. Přel. Ervína Moisejkenková. Praha: Odeon, 1973.

Sekundární literatura

АЛЕКСЕЕВ, А. Д. Библиография И. А. Гончарова. Гончаров в печати. Печать о Гончарове. (1832–1964). Ленинград: Наука, 1968.

И. А. Гончаров. Материалы Международной научной конференции, посвящённой 195-летию со дня рождения И. А. Гончарова. Ульяновск: «Ника-дизайн», 2008.

КРАСНОЩЕКОВА, Е. А. И. А. Гончаров. Мир творчества. Санкт-Петербург: Издательство «Пушкинского фонда», 2012.

КРАСНОЩЕКОВА, Е. А. Роман воспитания – Bildungsroman – на русской почве. Санкт-Петербург: Издательство «Пушкинского фонда», 2008.

Литературное наследство. Том 102. И. А. Гончаров. Новые материалы и исследования. Москва: Наследие, 2000.

ЛОЩИЦ, Ю. М. Гончаров. Москва: Молодая гвардия, 2004.

МЕЛЬНИК, В. И. Гончаров и Православие. Духовный мир писателя. Москва: «ДАРЪ», 2008.

МЕЛЬНИК, В. И. Реализм И. А. Гончарова. Владивосток: Издательство Дальневосточного университета, 1985.

НЕДЗВЕЦКИЙ, В. А. История русского романа XIX века. Неклассические формы. Москва: Издательство Московского университета, 2011.

НЕДЗВЕЦКИЙ, В. А. Роман И. А. Гончарова «Обломов». Путеводитель по тексту. Москва: Издательство Московского университета, 2010.

Ненарушаемая связь. К истории романа И. А. Гончарова «Обрыв». Воспоминания о Е. П. Майковой. Письма. Москва: «Совпадение», 2009.

Обломов: константы и переменные. Сборник научных статей. Санкт-Петербург: Нестор-История, 2011.

ПОСТНОВ, О. Г. Эстетика И. А. Гончарова. Новосибирск: Наука, 1997.

УТЕВСКИЙ, Л. С. Жизнь Гончарова. Воспоминания. Письма. Дневники. Москва: Аграф, 2000.

ЧЕРНЕЦ, Л. В. Введение в литературоведение. Москва: Академия, 2004.

BLOT, J. Ivan Gontcharov ou le réalisme impossible. Lausanne: L'Âge d'Homme, 1986.

ČERNÁ, Š. Женщины в романах Гончарова. Diplomová práce, FF UK. Praha, 1959.

KARÁSKOVÁ, V. Каким образом И. А. Гончаров характеризует лица, выступающие в романе "Обломов". Diplomová práce, FF UK. Praha, 1959.

PAROLEK R., HONZÍK J. Ruská klasická literatura. Praha: Svoboda, 1977.

Slavica v české řeči II. České překlady ze slovanských jazyků 1861–1890. Praha: Slovanský ústav AV ČR, 2002.

Slavica v české řeči III. Část 2. Překlady z východoslovanských jazyků v letech 1891–1918. Praha: Slovanský ústav AV ČR, 2012.

Elektronické zdroje

<http://www.feb-web.ru/feb/gonchar/default.asp>.

<http://www.goncharov.spb.ru/>